

Факултет Православни богословски

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

(Број захтева)

9.7.2026.

(Датум)

Веће научних области друштвено-
хуманистичких наука

(Назив већа научне области коме се захтев
упућује)**ЗАХТЕВ****за давање сагласности на одлуку о прихватању теме докторске дисертације
и о одређивању ментора**

Молимо да, сходно чл. 48 ст. 5 тач. 3) Статута Универзитета у Београду („Гласник Универзитета“ бр. 201/2018, 207/2019, 213/2020, 214/2020, 217/2020, 230/21, 232/22, 233/22 и 236/22), дате сагласност на одлуку о прихватању теме докторске дисертације:

Личност праоца Јакова у *Омилијама на Књигу постања* Светог Јована Златоустог:
богословско-егзегезска анализа

(пун назив предложене теме докторске дисертације)НАУЧНА ОБЛАСТ Теологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Михаило (Драган) Миленковић

2. Претходно образовање (назив и седиште факултета, студијски програм):

УБ, Филозофски факултет, мастер
академске студије класичних наука

3. Година завршетка

претходног нивоа студија: 2022.

4. Година уписа на докторске студије:

2022.

5. Назив студијског програма
-
- докторских студија:

теологија

6. Датум подношења пријаве
-
- теме докторске дисертације

10.9.2025.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ:

Име и презиме ментора: др Предраг Драгутиновић

Звање: редовни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. „The First Miracle of the Son of God in the Gospel of Mark (Mark 1, 21–28). A Contribution to Mark’s Christology“, Sacra Scripta, год. VII, бр. 2 (2010) , 185-201.
2. „The Parables: A Theological Approach. Reading Parables in the Today’s Orthodox Church Today“, у: Christos Karakolis, Karl-Wilhelm Niebuhr and Sviatoslav Rogalsky (прир.), Gospel Images of Jesus Christ in Church Tradition and in Biblical Scholarship. Fifth International East-West Symposium of New Testament Scholars Minsk, September 2 to 9, 2010, WUNT 288, Mohr Siebeck, Tübingen 2012, 291–312
3. „Bischofsamt und Ehe im 1Tim 3,2“, BN. NF, 2013, 119-134
4. „Weisheit und Liebe bei Paulus. Versuch einer text-pragmatischen Analyse des 1 Korintherbriefes“, EvTh 1 (2013) 51-65
5. „Разумети демитологизацију“, у: В. Вукашиновић (прир.), Криза савременог теолошког језика, Београд 2013, 59-73.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

(назив надлежног тела факултета)

на седници одржаној 28.5.2026. размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације јер садржи оригиналну идеју и да је од значаја за развој науке, примену њених резултата, односно развој научне мисли уопште.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

- Прилог
1. Одлука Наставно-научног већа о прихватању теме и одређивању ментора
 2. Извештај Комисије о оцени научне заснованости теме докторске дисертације

Напомена: Факултет доставља Универзитету захтев са прилозима у електронској форми и у једном писаном примерку за архиву Универзитета

На основу чл. 28. и чл. 65. Статута Православног Богословског факултета Универзитета у Београду, Наставно-научно веће Факултета на својој 8. седници у школској 2025/2026, одржаној 28.5.2026. године, донело је следећу

Веће доноси
ОДЛУКУ

1. Прихвата се извештај Комисије за одобрење теме докторске дисертације **Михаила Миленковића** под насловом "Личност праоца Јакова у Омилијама на Књигу постања Светог Јована Златоустог: богословско-егзегетска анализа" у саставу: **др Владан Таталовић**, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; **др Данило Михајловић**, доцент Православног богословског факултета Универзитета у Београду; **др Владислав Топаловић**, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду.

2. Задужује се Служба за студентска питања Факултета да предметни извештај са предлогом и потребном документацијом достави Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Кандидат је предао Већу пријаву за израду докторске дисертације.

Веће Факултета оформило је сходно актима факултета комисију за одобрење теме докторске дисертације. Комисија је у благовременом року поднела извештај Већу Факултета.

По разматрању поднетог извештаја, Наставно-научно веће Православног Богословског факултета Универзитета у Београду, донело је одлуку као у диспозитиву.

Доставити:

- Именованом
- Већу научне области УБ
- У досије
- Архиви

проф. др Србољуб Убипариповић, декан

Извештај Комисије
за одобрење теме докторске дисертације
кандидата Михаила Миленковића под насловом
„Личност праоца Јакова у Омилијама на Књигу постања Светог Јована Златоустог:
богословско-егзегетска анализа”

Дана 22. септембра 2025. године студент докторских студија Михаило Миленковић, број индекса 22/3006, одбранио је предлог теме докторске дисертације под насловом „Личност праоца Јакова у Омилијама на Књигу постања Светог Јована Златоустог: богословско-егзегетска анализа” пред Комисијом у саставу: проф. др Владан Таталовић (председавајући), проф. др Владислав Топаловић и доц. др Данило Михајловић. Ментор дисертације је проф. др Предраг Драгутиновић.

Докторанд Михаило Миленковић најпре је у писаном Образложењу теме истакао релевантност предложеног истраживања, указујући на значај проучавања рецепције личности праоца Јакова у егзегетском и богословском делу Светог Јована Златоустог. У средишту предложене дисертације налази се питање на који начин Свети Јован Златоусти у Омилијама на Књигу постања тумачи личност праоца Јакова, као и зашто у његовој егзегези долази до померања нагласка од ранијег хришћанског разумевања Јакова као пророчког и месијански значајног лика ка представљању Јакова као обрасца врлине и подражавања.

Кандидатов приступ теми методолошки се издваја од многих досадашњих радова тиме што изворе за разумевање Златоустовог лика праоца Јакова не тражи првенствено у ширем корпусу античких извора, него најпре у оквиру претходне егзегетске јудео-хришћанске традиције, да би тек потом тај приступ сместио у шири контекст позноантичке културе, реторике и философског наслеђа. Такав методолошки избор омогућава да се Златоустова егзегеза сагледа не само као производ антиохијског историјско-граматичког тумачења, него и као део живе црквене рецепције библијског текста, усмерене ка духовном и етичком обликовању конкретне црквене заједнице.

У формулисању циља истраживања кандидат поставља релевантна и научно оправдана питања: на који начин је личност праоца Јакова рецепирана у Златоустовим Омилијама у односу на ранију хришћанску егзегезу; који егзегетски метод Златоусти користи у тумачењу Светог Писма; у којој мери је тај метод условљен пастирским потребама његових слушаца; као и како се у Златоустовом делу преплићу библијска егзегеза, реторичко наслеђе, аскетска поука и пастирска брига за црквену заједницу. Овакво постављање истраживачких питања показује да кандидат критички сагледава тему којом се бави и да је свестан њене сложености.

Тема истраживања има значајан потенцијал за научни допринос како у оквиру библијских наука, тако и у другим теолошким областима, нарочито патрологији, омилици, пастирском богословљу и историји тумачења Светог Писма. Посебан значај теме огледа се у чињеници да личност праоца Јакова, и поред њеног великог библијског и рецепцијског значаја, није у довољној мери систематски обрађена у контексту Златоустове егзегезе. Кандидат стога намерава да понуди богословско-егзегетску анализу која би могла да допринесе бољем разумевању начина на који Свети Јован Златоусти чита Стари Завет у светлу црквене педагогије, врлине и живота у Христу.

Кандидат је у Образложењу теме показао познавање релевантне савремене литературе и извора. Похвално је што се користи литературом на више страних језика, као и изворима на грчком језику. Посебно је важно што је у рад укључио истраживања која се односе на Златоустову егзегезу, рецепцију библијских ликова, антиохијску и александријску традицију тумачења, као и на реторички и пастирски контекст позне антике. У том погледу предложена тема показује добру истраживачку основу и могућност да се даље развије у правцу озбиљне докторске дисертације.

Расправљајући о дисертабилности саме теме, чланови Комисије су кандидату указали на одређене недостатке у писаном Образложењу. На многим местима кандидат остаје недоречен у ставовима које излаже, јер из текста није увек до краја јасно да ли само приказује ставове других аутора или их излаже као ставове са којима је сагласан. Због тога је кандидату саветовано да у даљем раду јасније разграничи преглед литературе од сопственог истраживачког става, као и да прецизније означи где преузима закључке других аутора, а где износи сопствену аргументацију.

Комисија је указала и на то да поједине реченице нису до краја смислено написане и да су местимично нејасне, због чега је потребно да кандидат посвети додатну пажњу језичкој, стилској и терминолошкој прецизности рада. Такође је примећено да у предложеној структури постоје поглавља која су за сада само набројана, али у којима недостаје јасније образложен садржај онога што је насловима најављено. Кандидату је стога препоручено да структуру дисертације додатно разради, да јасније покаже унутрашњу повезаност поглавља и да унапред прецизира на који начин ће сваки део рада доприносити главном истраживачком питању.

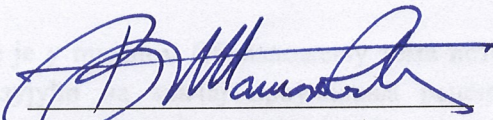
Чланови Комисије су кандидату поставили и више питања која су имала за циљ да продубе разумевање предложене теме: којим критеријумима се водио када је бирао ову тему; шта очекује да ће му бити највећи изазов у изради тезе; као и зашто сматра да је ова тема релевантна за актуелну богословску мисао. У одговорима на ова питања кандидат је показао да разуме научни и богословски значај предложене теме, да је свестан методолошких изазова који га очекују и да прихвата сугестије Комисије као смернице за даљи рад.

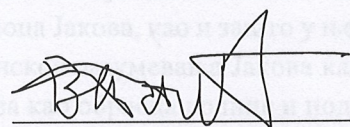
Све примедбе Комисије имале су за циљ да продубе и побољшају квалитет предложеног истраживања, као и да кандидату помогну да јасније профилише методологију, структуру и научни допринос будуће дисертације. Кандидат је прихватио примедбе и показао спремност да у даљем раду додатно прецизира сопствени истраживачки приступ, да јасније артикулише свој став у односу на постојећу литературу и да предложену структуру рада садржајно допуни.

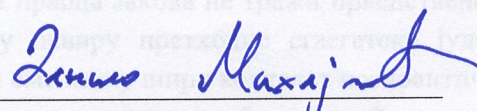
Комисија закључује да је тема предложена за докторску дисертацију дисертабилна. Такође, закључује се да кандидат поседује неопходне компетенције за њену успешну обраду, под условом да у даљем раду уважи изнете примедбе и сугестије.

У Београду, 27. 5. 2026.

Чланови Комисије

1.
Проф. др Владан Таталовић

2.
Проф. др Владислав Топаловић

3.
Доц. др Данило Михајловић

ПРИЈАВА ТЕМЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

- Име (име родитеља) и презиме Михаило (Драган) Милековић
- Студијски програм докторске академске студије-трогодишња
- Школска година уписа на студијски програм 2022/23.
- Број индекса 22/3006
- Претходно образовање кандидата (основне и мастер студије): ОД ЕМБЕЊЕ ЗА КЛАСИЧНЕ НАУКЕ
ОСНОВНЕ СТУДИЈЕ: ПФФ УБ, МАСТЕР: ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ УБ
- Радни наслов теме докторске дисертације Лично ст. праца
Јакова у Опинијамз на Постање Свјетована Златоустог:
Богословско-егзегетска анализа
- Научне области које обухвата тема докторске дисертације БиблИстИка, ПатрИстИка
- Контакти (телефон, мобилни телефон, е-mail): 063176-96-872,
mihailomilenkovic97@gmail.com

Прилози:

- Образложење теме (научна област из које је тема, предмет научног истраживања, основне хипотезе, циљ истраживања и очекиване резултате, методе истраживања и списак стручне литературе која ће се користити)
- Биографија кандидата
- Библиографија кандидата
- Изјава да предложеној тему кандидат није пријављивао на другој високошколској установи у земљи или иностранству
- Мишљење одговарајућих етичких комитета о етичким аспектима истраживања, уколико је предвиђено посебним прописима.

Подносилац пријаве

Михаило Милековић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет

Образложење предлога теме докторске дисертације:
Личност праоца Јакова у *Омилијама на Књигу постања* Светог Јована
Златоустог: богословско-егзегетска анализа

Ментор: проф. др Предраг Драгутиновић

Кандидат: Михаило Миленковић
број индекса: 22/3006

Београд, септембар 2025

Садржај

Први део: Уводна разматрања	1
1.1. Истраживачко питање	1
1.2. Методологија	2
1.3. Дијахрони приступ	2
1.2. Синхрони приступ	3
1.3. Синхрони приступ у оквиру проучавања ликова у делима Јована Златоустог	5
1.4. Истраживачки хоризонти студије	7
1.5. Референтни текстови	9
Други део: 2. Лик праоца Јакова у Старом Завету (Пост 25–35)	11
2.1. Основне карактеристике наратива о Јакову у Књизи постања	11
2.2. Јаков и Исав (Пост 25, 19-34; 27, 1-40; 33, 1-17)	13
2.3. Јаков и Лаван (Пост 29, 1-30; 30, 25.31, 55)	13
2.4. Сцена Јаковљевог рвања са Анђелом Господњим (Пост 32, 22-32)	13
2.4. Благосиљање Јаковљевих синова (Пост 49, 1-28)	13
2.2.1. Остала старозаветна сведочанства	13
2.3. Новозаветна сведочанства	13
2.3. Резиме поглавља	13
3. Трећи део: Егзегетска метода Светог Јована Златоустог у Омилијама на Књигу постања 25–35	13
3.1. Основни биографски подаци о Светом Јовану Златоустом са освртом на период држања Омилија на Постање	13
3.2. Омилије на Књигу постања у контексту Златоустовог стваралаштва	14
3.3. Питање егзегезе Светог Јована Златоустог унутар антиохијске егзегетске традиције	14
3.4. Питање „Златоустове Библије”	15
3.4.1. Историјско-граматичка егзегеза у Омилијама на Књигу постања	16
3.4.2. Егзегетска терминологија у Омилијама на Књигу постања 25–35	18
3.4.3. Аскетски приступ Светом Писму	19
3.4.4. Принцип нејасности (ἀσάφεια) старозаветних пророштва	20
3.2.3. Синкатавасис (συγκатаβάσις) – кључни концепт Златоустове егзегезе	21
Четврти део: 4. Богословско-егзегетска анализа рецепције лика пророка Јакова у Омилијама на Постање	22
4.1. Лик праоца Јакова у црквеној литератури пре и у време Јована Златоустог (Филон Александријски, Иполит Римски, Ориген, Теодорит Кирски)	22
4.2. Анализа употребе стоичко-киничке дијатрибе: појмови, мотиви и њена употреба	24
4.3. Однос праоца Јакова према Божјој промисли	25
4.4. Однос Јакова и Исава	25
4.6. Педагошка улога Златоустових примера	25
4.7. Актуелност етичког приступа у Цркви	26
5. Закључци и доприноси истраживања	27

Први део: Уводна разматрања

1.1. Истраживачко питање

Предложена дисертација ће се бавити начинима на које је Свети Јован Златоусти реципирао личност праоца Јакова у *Омилијама на Књигу постања*. Главно истраживачко питање које ће бити обрађено у контексту такве рецепције јесте: „Зашто је дошло до промене у тумачењу личности праоца Јакова код Златоустог, при чему праотац Јаков од пророчког лика у раном хришћанству постаје образац врлине?” Одговор на ово питање може се поделити у неколико потпитања:

1. *На који начин је реципирана личност праоца Јакова у Омилијама Светог Јована Златоустог у односу на ранију егзегезу хришћанских текстова?*
2. *Који егзегетски метод користи Свети Јован Златоусти у тумачењу Светог Писма и на који начин га тачно употребљава? Које ерминеутичке методе Златоусти употребљава из античког наслеђа?*
3. *У којој мери је Златоустов егзегетски метод условљен контекстом: пастирским потребама његове пастве?*

Радна хипотеза је да Свети Јован Златоусти због своје припадности тзв. антиохијској богословској школи и због утицаја стоичко-киничке дијатрибе мање узима у обзир пророчки и месијански карактер текстова Књига постања.¹ Приступ теми у овом раду разликује се од осталих студија у том што изворе за лик праоца Јакова тражи у претходној егзегетској традицији, а не искључиво у античким изворима. Разлог томе је што је Златоусти егзегета који реципира радове ранијих тумача у контексту обраћања својој заједници. Поврх тога, овај рад ће понудити систематизацију места у ранохришћанској литератури која помиње и тумачи лик праоца Јакова.

Егзегете у прва три века схватају наратив о праоцу Јакову, пре свега, као пророчки наратив, док је почетком V века преовладало етичко тумачење и истицање Јаковљевих врлина. Дијахрона анализа библијског наратива даје више аргумената у прилог сагледавању Јакова као пророчког лика: пророчка најави о рођењу Јакова и Исава, благослов праоца Исака и пророштво о „већем и мањем” (Пост 25, 23), као и благослови самог праоца Јакова својим синовима које укључује месијанско обећање Јуди (Пост 49, 8-11). Управо овај пророчки аспект био је више наглашен у корпусу дела

¹ Библијски наративи мање просуђују о етици на начин који је то уобичајен у хеленском философском начину размишљања што оставља већу слободу хришћанским тумачима да актуализују етичку димензију библијског текста.

Апостолских ученика, као и раних, преникејских отаца и учитеља. Ови аутори су тумачећи узимали у обзир повезаност прошлости и садашњости, односно јудејских светих списа и вере у изабрање црквене заједнице која је иницирана божанском одлуком. Златоусти пре свега повезује два савеза на основу врлина које показују старозаветни праведници у светлу еванђелских врлина. На то је утицало неколико фактора које није могуће свести искључиво на егзегетске.

1.2. Методологија

Са обзиром да је реч о истраживању које у себи садржи компоненте дијахроног и синхроног приступа онда ће се према потребама и задацима дисертације мењати примењивати и сврсисходна метода. У деловима дисертације где се испитује библијска улога патријарха Јакова биће коришћене методе дијахроног приступа (историјско-критичка метода) будући ће се проучавати текст јеврејског и грчког изворника и традиције које су инкорпориране у библијски текст.

У делу са дискусијом биће примењен следећи метод. Одабрани одељци из дела Јована Златоустог, који се односе на лик праоца Јакова, упоредиће се са кључним местима из дела других аутора антиохијске и александријске егзегетске традиције. Књига постања је у обе традиције имала велики ауторитет и била предмет интензивног тумачења. То омогућава релевантно поређење различитих приступа и интерпретација библијског текста. Са друге стране, много више материјала долази из александријске традиције која показује одређене сличности са антиохијском традицијом.²

Са друге стране, није реч само о простој историји тумачења, односно о излагању онога што су одређени тумачи рекли, већ да је реч о уочавању континуитета на егзегетским половима одређених праћењем заједничких мотива и лексики. Будући да је реч су реперторијуми попут *Отачке Библије* дали преглед упоредних места у обе традиције, са посебним томом посвећеном Филону Александријском.³ Применом ове методе разоткрићемо начине на које Златоусти примењује историјско-граматичку егзегезу, односно методолошки поступак коришћен у школама позне антике.

1.3. Дијахрони приступ

² Поред поменутог С. Помероја издвајамо и студију Hagit Amirav, *Rhetoric and Tradition. John Chrysostom on Noah and the Flood*, *Traditio Exegetica Graeca* 12 (Leuven: Peeters, 2003).

³ Jean Allenbach et al., eds., *Biblia Patristica: Index des citations et allusions bibliques dans la littérature patristique*, 7 vols. (Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1975–2000).

Дијахрони приступ у проучавању Књиге Постања темељи се на реконструкцији историјског процеса њеног настанка, уочавању различитих извора, редакција и богословских перспектива које су током времена интегрисане у садашњи облик текста. Класични оквир за овакав приступ поставио је Јулијус Велхаузен (Julius Wellhausen), чија је *Документарна хипотеза* идентификовала четири извора у Петокњижју Мојсијевом: Ј (јахвистички извор), Е (елохистички извор), Р (свештенички извор) и D (девтерономистички извор).⁴ Ови документи су били независни, а редакцијом је дошло до формирања Петокњижја. У Књизи постања се не читава девтерономистички извор. На овом трагу, Герхард фон Рад (Gerhard von Rad) је развио тзв. традицијско-историјски приступ, показујући како су усмена предања постепено добијала нова теолошка значења у оквиру израилске заједнице.⁵ Рад инсистира на усменом преношењу казивања које су касније добиле своју писану форму. Трагови редакција и традиционалних мотива приповести присутне су у наративу о Јакову (Пост 25–35) које ће у току рада бити анализирани.

Дијахрони приступ инсистира на укореењености текста у одређено историјско-друштвено окружење. Овај приступ пружио је извесне вредне увиде у литерарну и историјско-религијску позадину и у историју редакције. Схватања и теолошке идеје садржане у библијском тексту пренете су усменим и писменим путем као текстови у којима је израилска заједница налазила свој колективни идентитет у одређеном историјском контексту. Међутим, библијска порука није ограничена искључиво на одређени историјски простор, већ се њена порука ствара интеракцијом са новим читаоцима.⁶

1.2. Синхрони приступ

Савремено проучавање библијског текста укључује и синхроне приступе како би се истакле главне поруке библијског циклуса у Књизи постања. Они су неодвојиви од дијахроних приступа у савременом истраживању пошто синхроно читање подразумева и разумевање прошлости текста.⁷ У оквиру библијских студија, историја рецепције

⁴ Julius Wellhausen, *Prolegomena zur Geschichte Israels* (Berlin: De Gruyter, 2001), 317–52, 336.

⁵ Gerhard von Rad, *Genesis: A Commentary*, trans. John H. Marks (Philadelphia: Westminster Press, 1961), 15–38.

⁶ Тобијас Никлас, “Зашто је рецепција важна,” прев. Ненад Божовић, и Владан Таталовић у *Европа и хришћанске вредности: путеви библијске рецепције*, уред. Ненад Божовић, и Владан Таталовић (Београд: Православни богословски факултет Универзитета, Библијски институт: Фондација Конрад Аденауер, Канцеларија за Србију, 2020), 14.

⁷ James Barr, “The Synchronic, the Diachronic and the Historical: A Triangular Relationship?,” in *Synchronic or Diachronic?: A Debate on Method in Old Testament Exegesis: Papers from the Ninth Joint Meeting of the*

(*Rezeptionsgeschichte*) је проучавање тумачења и прихватања библијског текста у различитим историјским контекстима, независно од његовог оригиналног контекста настанка, и као такав метод припада синхроним приступима.⁸ Библијски текстови се посматрају као целина преношена у времену и простору што превазилази тумачење унутар историјско-религијског контекста. У том погледу, канонски приступ који је Бревард Чајлдс (Brevard Childs) установио ће бити од значајне помоћи.⁹ Канонски приступ посматра јудејске свете списе, настале у различитим периодима и контекстима као јединствену целину са једном сврхом и поруком. Канонски приступ поседује методолошке сличности са патристичким тумачењем које се огледа у тумачењу библијских одељака другим библијским одељцима. Свети оци на тај начин изражавају свест о целовитости теолошке поруке и повезаност Старог и Новог Завета, те је основ за христолошку и етичку актуализацију текстова

Златоустова егзегеза користи готове текстове које је преносила црквена заједница. Контекстуални приступ у историји рецепције већ подразумева да одређени историјски и културни контекст игра кључну улогу у тумачењу одређеног теолошког дела. Библијски текст није статична целина чије је значење затворено у одређеном историјском контексту, већ се током историје наглашавају различити аспекти значења/тумачења библијског текста.¹⁰ Од важности је установити континуитет и развој егзегезе на примеру праоца Јакова чији портрет указује на промене које су настале у естетску компоненту што је кључни елемент доживљаја публике, према Ханс Роберту Јаусу, ученику Ханс Геогра Гадамера.¹¹ Контекстуализација портрета праоца Јакова ће пружити одговор на питање како је Златоусти укључио претходне егзегетске традиције. Стога, обратиће се посебну пажњу на античко наслеђе антике које Златоусти користи (киничко-стоичка дијатриба, реторска традиција друге софистике), као и на специфичан црквени аспект његових беседа, односно њених имплицитних слушаалаца. Златоусти у

“*Oudtestamentisch Werkgezelschap in Nederland en Belgie*” and the British “*Society for Old Testament Study*”, held at Kampen, August 1994., ed. Johannes C. de Moor (Leiden: Brill, 1995), 2–3.

⁸ В. Владан Таталовић, “Историја тумачења”, у *Лексикон библијске егзегезе*, уред. Родољуб Кубат, и Предраг Драгутиновић (Београд: Службени гласник, Библијски институт Православног богословског факултета, 2018), 181–82

⁹ Б. Чајлдс није негирао потребу да се проучавају извори једног старозаветног списка, али је стављао на прво место поруку коју је коначни редактор желео да пренесе. Тако у случају Књиге постања сматра да су коначне редакције начињене како би служиле као увод у Књигу изласка. Са друге стране, истиче да су пређашњи извори били у великој мери утицали једни на друге у динамичкој интеракцији са заједницом верних. Brevard S. Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture* (Philadelphia: Fortress Press, 1979), 130, 148.

¹⁰ Родољуб Кубат, „Контекстуални приступ,” у *Лексикон библијске егзегезе*, 219.

¹¹ Hans Robert Jauss, *Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics*, Theory and History of Literature 3, trans. Michael Shaw (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982), 179.

први план поставља етички аспект Јаковљеве личности у односу на пророчки. Управо се овде може видети специфична улога Старог Завета у црквеној заједници која је реципијент поруке тумача, и која га усмерава својим потребама. Црквени аспект егзегезе непосредно утиче на изградњу идентитета и одржавања црквене заједнице, и значајнији је од простог физичког опстанка заједнице. Као такав, он јој пружа неопходну кохерентност и јасан програм деловања. Другим речима, имплицитни слушалац (читалац) од суштинске је важности у обликовању егзегезе – она треба да одговори на конкретна питања и проблеме заједнице, да је оснажи и охрабри на путу врлине.

1.3. Синхрони приступ у оквиру проучавања ликова у делима Јована Златоустог

Приступ који разрађује Маргарет Мичел (Margaret Mitchell), иако се примарно бави новозаветним текстовима, даје значајан допринос када су студије Златоустових старозаветних дела. Она брижљиво проучава портрет(е) апостола Павла у Златоустовим тумачењима на његове посланице. Она сматра да је принцип иконе пре свега у њеном визуелном смислу, у портретима изграђеним од вербалних исказа, ослонац Златоустове егзегезе и херменеутички кључ за разумевање Златоустове теологије.¹² Позивање на *Омилије на Књигу постања* у њеном делу *Heavenly trumpet* опет се ограничава на примере које треба следити: „Стога егзегеза има за свој циљ „изношење врлина праведника [τὸν δίκαιον αἱ ἄρεταί] на видело“. Ова херменеутика, дубоко укорењена у новонастајућој хришћанској побожности позног четвртог века, заснива религијски ауторитет управо на животима светитеља, који се каснијим поколењима преносе на различите начине - посредством њихових „моштију“.¹³ Стога, њен приступ је више усмерен на етичку и миметичку парадигму коју Златоусти пружа.

Самјуел Померој истиче важност текстова Књиге постања и у њој обрађених личности као формативних и темељних за идентитет црквене заједнице.¹⁴ Његов приступ одступа од претходних истраживања тиме што проналази паралеле у делима отаца александријске егзегетске и антиохијске традиције њихову заједничку лексику и сродне теолошке идеје.¹⁵ То се илуструје примерима попут казивања о стварању света (Пост 1,1.2,4а), Авраамовог гостољубља (Пост 18, 1-15), тумачења сцене смрти праоца Јакова (Пост 49, 1-33) и других сличних места. Исход његовог методолошког приступа

¹² Margaret M. Mitchell, *The Heavenly Trumpet: John Chrysostom and the Art of Pauline Interpretation* (Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2002), 28.

¹³ Mitchell, *The Heavenly Trumpet*, 44.

¹⁴ Pomeroy, *Chrysostom as Exegete*, 48–49.

¹⁵ Pomeroy, *Chrysostom as Exegete*, 165–66.

указује на то да хришћанска егзегеза, поред класичног односа ученик–учитељ, омогућава и постојање нелинеарних утицаја у формирању тумачења код Јована Златоустог, попут оних који потичу од Светог Василија Великог или Оригена. Златоусти је био истакнути представник антиохијске егзегетске школе. То значи да се радије придржавао дословног значења Светог Писма. Ипак, није му страно да на неким местима приступа методом алегорезе, да специфичне мотиве сматра метафорама, а типолошко тумачење које је својствено овој школи почива, такође, на алегорези. Померно закључује: „Златоусти је редовно представљао егзегетске традиције својој публици јер је веровао у узајамни однос између знања и етике. Сазнање да се одређене личности, ликови и слике из Старог завета могу сагледати у фигуративној, историјско-сотириолошкој димензији подржавало је његове паренетичке елементе, којима је настојао да усади своје разумевање хришћанског идентитета”.¹⁶

Репертоар Златоустових ликова је импозантан, али веома слабо истражен. Тонијас систематски анализира 633 Златоустова навода о Аврааму, класификујући их тематски како би изградио целовиту слику његове егзегетске и теолошке улоге у Златоустовом делу.¹⁷ Његова полазна хипотеза је да се Златоусти превиђа Авраамове слабости, док преувеличава његове врлине како би изградио портрет.¹⁸ Овај аутор категорише Авраамове врлине и истиче пастирску, егзегетску и теолошку улогу његовог лика. Ипак, за разлику од Померноја, он не увиђа значајне промене које су захватиле егзегезу хришћанских текстова, већ се ограничава на начелно излагање схватања антиохијских аутора. У том погледу, више се ослања на Мичелов метод, показујући како је Златоусти користио појмове из њему савремене етичке мисли како би изградио Авраамов портрет. Стилским одликама се бави и Весна Марковић чија докторска дисертација представља важан приручник при изучавању стилских фигура.¹⁹

По којим критеријумима је одабран праотац Јаков као огледни пример Златоустове егзегезе? Преглед литературе на тему рецепције лика праоца Јакова у патристичкој литератури показао је да у секундарној литератури постоји одређена празнина коју је неопходно попунити релевантним научним студијама. Савремена

¹⁶ Pomeroy, *Chrysostom as Exegete*, 304.

¹⁷ Demetrios E. Tonias, *Abraham in the Works of John Chrysostom*, Emerging Scholars (Minneapolis: Fortress Press, 2014), 39–42.

¹⁸ „Где је то било потребно, међутим, Златоусти је прилагођавао библијске описе патријарха - преувеличавајући позитивне особине, умањујући слабости и допуњујући црте које можда нису биле присутне у наративу - како би осликао потпуну слику Аврама и као истинског, класичног човека врлине, и као хришћанизовану личност достојну подражавања”. Tonias, *Abraham*, 47.

¹⁹ Весна О. Марковић, *Плетенице стилских фигура у омилијама Светог Јована Златоустог* (Нови Сад: Матица српска, 2011).

читања догађаја из *Књиге постања* која кроз идеологију феминизма, теологије тела или теологије богатства представљају, барем у ограниченим круговима, изазов за тумача који је окренут традиционалним изворима егзегезе.²⁰ Рецепција лика патријарха Јакова обрађена у неколико енциклопедијских одредница, које пружају преглед места у отачкој књижевности се занимају на тумачењу догађаја из Јаковљевог циклуса у *Књизи постања*. Колико је познато, није дошло до систематизације отачке рецепције и анализе релевантних одељака везаних за патријарха Јакова.²¹ Фигура праоца Јакова недовољно је контексту одређеног у контексту позног јудаизма, као и ранохришћанске егзегезе.²²

1.4. Истраживачки хоризонти студије

У фокусу ове студије налази се личност праоца Јакова у *Омилијама на Књигу постања* Светог Јована Златоустог. Пажња коју Свети Јован Златоусти посвећује праоцу Јакову представља изузетан пример богословске и егзегетске проницљивости. Проучавање рецепције библијских наратива и ликова заузима све веће место у библијској науци што се одразило и на научно интересовање за егзегетска дела Светог Јована Златоустог. Његово целокупно дело, највећим делом омилије на књиге Светог Писма, показују да је његова карактеризација библијских ликова производ брижљиве елаборације њихових карактера и методичког тумачења библијског наратива.²³ За Златоустог, Јаков није само историјска фигура старозаветног периода, већ пример који се препоручује пажњи његових слушаоца. Сазревање патријарха Јакова као активног сарадника Божијег промисла, упркос његовим слабостима и моралним падовима, је у фокусу Златоустових *Омилија на Књигу постања*. Живот праоца Јакова изобилује како драматичним обртима, тако и загонетним епизодама. Будући да се библијском тексту

²⁰ Paul D. Vrolijk, *Jacob's Wealth: An Examination into the Nature and Role of Material Possessions in the Jacob-Cycle (Gen 25:19–35:29)*, Vetus Testamentum, Supplements 146 (Leiden, Boston: Brill, 2011).

²¹ Тешко је пронаћи студију која је посвећена детаљнијој анализи отачке рецепције ове теме. Читалац се упућује на чланак из *Православне енциклопедије* који пружа преглед места у хришћанској литератури где се праотац Јаков помиње: Леонид Грилихес et al., "Иаков," in *Православная энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла* 20: «Зв»–«Ив» (Москва: Церковно-научный центр «Православная Энциклопедия», 2009), 437.

²² Узорни зборник радова о библијским праоцима, ранохришћанска егзегеза и уопште хришћанска егзегеза играју малу улогу у разумевању њихових ликова, већ остају скоро искључиво у домену библијског текста и идеја библијског света. *Die Erzväter in der biblischen Tradition: Festschrift für Matthias Köckert*, Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 400, eds. Anselm C. Hagedorn, Henrik Pfeiffer, and Matthias Köckert (Berlin New, York: De Gruyter, 2011).

²³ У антици је приказивање ликова било обликовано према утврђеним реторичким правилима и представљало је саставни део наставе у реторским школама, које су се надовезивале на традицију Аристотела и његовог ученика Теофраста. Представљање ликова је, такође, отварало могућност истраживања индивидуалног карактера. В. Koen De Temmerman, *Crafting Characters: Heroes and Heroines in the Ancient Greek Novel* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 11.

може приступити на више нивоа, самим тим се може изнаћи више интерпретативних стратегија у Златоустовом портрету патријарха Јакова, односно библијског казивања о њему.

Осим библијске историје која је природни извор за портрет праоца Јакова, позноантички културни контекст је од пресудне важности. У културној историји античке цивилизације, овај антиохијски свети отац користи и чува реторске традиције тзв. друге софистике. У савременој науци се говори о утицају друге софистике на црквену проповед, али је умесније говорити о томе да је посткласичној реторици пружен нов полет. Ова чињеница се може приметити на примеру нових тема, мотива и схватања еванђелске провенијенције.²⁴ Патристичка тумачења су плод сусрета хришћанства и културе са њеним позитивним (језички израз) и негативним странама (огреховљено стање човековог постојања) којој припада проповедник. Он проповедањем преузима улогу тумача, али и приповедача који наново казује библијску приповест. Језички исказ грчко-римске културе је са собом носио изазов читавања концепата који су можда мењали значење библијске поруке и усмеравали је у правцу античких концепата о Богу и етици.

Овај светитељ се пак примарно обраћао црквеној заједници која је пред собом имала задатак да живи у складу са Еванђељем. Истовремено, у ширем друштвеном контексту његов задатак је био да се критички осврне на културу позноантичког полиса. У великом урбаном центру попут Антиохије, где је Златоусти као презвитер проповедао, већина становништва је припадала Цркви. Међутим, схватања хришћана по питањима живота, смрти, празника и брака били су веома блиска паганским схватањима.²⁵ Његово главно средство којим је постигао промену паганског менталитета јесте проповед уз свој лични пример. Жаклина Максвел (Jaclyn Maxwell) карактерише христијанизацију као „постепени, интерактивни и комуникациони поступак”.²⁶

Златоусти се као богослов, није се бавио примарно комплексним теолошко-филозофским расправама на пољу христологије. Његова дела се по стилу и садржини

²⁴ Грчко-римска реторика на прелазу из старе у нову ере, бележи опадање будући да је политички живот око кога је сконцентрисано беседништво, доживео период стагнације под Октавијановом влашћу, док се од II века бележи обнова интересовања за беседништво. Сима Аврамовић, *Rhetorike techne: вештина беседништва и јавни наступ*, Библиотека Реторика 3 (Београд: Правни факултет Универзитета у Београду; Службени гласник, 2009), 144–45.

²⁵ Више детаљних о паганском светоназору може се наћи у Blake Leyerle, *Christians at Home: John Chrysostom and Domestic Rituals in Fourth-Century Antioch*, *Inventing Christianity* (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2024), 32–48.

²⁶ Jaclyn F. Maxwell, *Christianization and Communication in Late Antiquity. John Chrysostom and His Congregation in Antioch* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 10.

разликују од дела претходних припадника тзв. „антиохијске богословске школе”, Диодора из Тарса и Теодора Мопсуестијског. Међутим, то га не квалификује, по речима оца Георгија Флоровског, као „адогматичног моралисту”.²⁷ Напротив, Златоусти заправо излаже догматско учење Цркве врло верно и користећи се разумљивим језичким регистром. У том погледу, његова етика проистиче из теолошких претпоставки.²⁸ Стога, Златоустово дело је превасходно егзегетског карактера са наглашеним етичким тоновима и аскетским усмерењем.

1.5. Референтни текстови

Референти текстови на првом месту представљају текстови који се директни тичу праоца Јакова (Пост 25–35. 46–50). Већина Златоустових проповеди укључује има за тему библијске одломке, док неке проповеди обрађују теолошке теме, славе велике литургијске празнике, изговарају се у част спомена на мученике и светитеље, објашњавају етичка питања, или одговарају на актуелне догађаје у Антиохији, а касније и у Цариграду. Најзначајније и најбројније су његове егзегетске омилије, које представљају круну његовог стваралаштва. Ова анализа обухвата *Омилије на Књигу постања* као референтан текст од превасходног значаја, прецизније омилије од 50 до 67. које примарно обрађују циклус о праоцу Јакову из Књиге постања (25–35). Антиохијски предстојатељ је тумачио Књигу постања у два наврата. Првих 9 омилија, на прве 3 главе Књиге постања, изговорио је на почетку своје свештеничке службе у Антиохији, током свете Четрдесетнице 386. године. Друга серија од 67 беседа обухвата целу Књигу постања и изговорена је у Антиохији 388. године, и то: прве 32 беседе у време Четрдесетнице, затим долази прекид због произношења извесних других беседа, и онда је следио наставак од 33 беседе закључно са 67. беседом, вероватно тек после Педесетнице.²⁹

У осмој беседи, Златоуст индиректно помиње антропоморфитску контроверзу, критикујући оне који тумаче израз „слика Божија“ из Пост 1, 26 као тврдњу да Бог има физички, људски облик. Ови наговештаји указују да су беседе поново уређене као одговор на кризу која је настала након 401. године. Главни аргумент за овакво

²⁷ Georges Florovsky, *The Eastern Fathers of the Fourth Century*, The Collected Works of Georges Florovsky 7 (Vaduz: Büchervertriebsanst, 1987), 248.

²⁸ Margaret A. Schatkin, *John Chrysostom as Apologist: With Special Reference to De incomprehensibili, Quod nemo laeditur, Ad eos qui scandalizati sunt and adversus oppugnatores vitae monasticae*, Ανάλεκτα Βλατάδων 50 (Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1987), 20.

²⁹ Pomeroy, *Chrysostom as Exegete*, 45–46.

становиште је условљено тиме да су беседе вероватно изговорене у Антиохији, њихова каснија редакција и ревизије одражавају Златоустово бављење теолошким питањима која су настала у Цариграду, посебно његово противљење антропоморфизму, чиме се усаглашавао са ставовима прогнаних монаха.³⁰

За проучавање и читање Златоустових (као и других отачких списа) биће коришћена одговарајућа критичка издања, док са корпусом Златоустових дела ситуација значајно разликује. Два проблема значајно оптерећују изучавање Златоустових дела: 1. проблем аутентичности одређених омилија које се приписују Златоустом, 2. проблем критичког издања аутентичних и неаутентичних омилија. Што се тиче првог проблема ситуација је веома јасна будући да постоји база псеудо-Златоустих дела која се редовно ажурира и категоризује. Златоустова дела се у овој бази података класификују по степену аутентичности: 1. аутентична, 2. под знаком питања, 3. неаутентична, 4. дела инспирисана Златоустовим делима. *Омилије на Књигу постања* су аутентично дело Светог Јована Златоустог. Данашња наука не располаже критичким издањем ових омилија, али је у савременим истраживањима опште прихваћено коришћење текста из Мињовог издања у *Patrologia Graeca* (у даљем тексту PG), PG LIII, 21–385. PG LIV, 385–580). За рад на грчком тексту, користиће се релевантни речници за Септуагинту, као и речници за патристички грчки.

Поред превода на српски Дејана Лучића,³¹ у раду ће бити коришћен енглески превод Златоустових беседа од Роберта Хила који је изврсни познавалац антиохијске егзегетске традиције.³² Коментари које пружа овај аутор у својим преводима и његова прецизност су критеријуми који препоручују његов рад. Од других превода користићемо се италијанским преводом професорке Алексције Бромбин која даје вредне увиде о духовности Светог Јована Златоустог напредно са својим преводом.³³

Осим *Омилија на Књигу постања*, од осталих референтних текстова користићемо и друга Златоустова дела у којима се спомиње праотац Јаков, која, иако секундарна у овом раду, могу послужити као корисна референца за предложену тему. У дисертацији

³⁰ Doru Costache, "Revisiting the Date of Chrysostom's Homilies on Genesis," *The Journal of Theological Studies* 68, no. 2 (2017): 622–23.

³¹ Број досадашњих томова сабраних дела које је издала *Епархија нишка* је достигао број од тринаест томова што је крај пројекта превођења овог Светог оца. Омилије које ћемо обрадити налазе се у: Свети Јован Златоусти, *Дела* 8, прев. Дејан Лучић (Ниш: Епархија нишка, 2019), 127–300.

³² Превод *Омилија* налази се у: John Chrysostom, *Homilies on Genesis 46-67*, *Fathers of the Church: A New Translation* 87, trans. Robert C. Hill (Washington, DC: Catholic University of America Press, 1958), 79–278.

³³ Alessia Brombin, *Giovanni Crisostomo, Omelie sulla Genesi I-XVIII* (Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 2024). Очекује се превод другог дела *Омилија* у наредном периоду што неће ни на који начин угрозити изразу тезе због других превода.

ћемо обратити пажњу и на утицај претходне патристичке егзегезе о праоцу Јакову, а која је, у одређеној мери, могла утицати на обликовање његовог приказа Јаковљевог лика. Користићемо се раним делима Светог Јована Златоустог који су хронолошки и идејно веома блиским *Омилијама на Књигу постања*. У том погледу, неопходно је упутити на *Против противника монашког живота, О свештенству, Теодору палом* у две књиге. Они су најближи периоду Златоустовог школовања и садрже изузетан број мотива из философских дијалога. У овим делима он формира аскетски приступ Светом Писму који ће се користити у својим омилијама након повратака из пустиње.

Други део: 2. Лик праоца Јакова у Старом Завету (Пост 25–35)

2.1. Основне карактеристике наратива о Јакову у Књизи постања

Патријарх Јаков, поред патријарха Авраама и праведног Јосифа, заузима значајно место у казивањима Књиге постања. Праотац Јаков, чије име значи „онај који држи за пету” или „надмудривач” био је човек сложеног карактера, чији је живот обележен великим изазовима и дубоким карактерним преображајем. Као епонимни праотац Израиља, он је слика једног малог и нејаког народа који се налази у суседству јачих народа са којима се морао изборити својом лукавошћу. Наратив о праоцу Јакову садржан је у Књизи постања (глава 25–35 - главни наратив о Јакову; главе 36–50 - прича о Јосифу, са освртом и на праоца Јакова). Одређене епизоде из живота Јакова, где је приказан као један од патријарха који је примио Божја обећања, налазе се такође у Пнз 26, 5; ИНав 24, 5; Пс 105, 23; Ос 12, 4-5; Мал 1, 2 и другим библијским књигама.

Библијско сведочење о праоцу Јакову започиње сценом из његовог породичног живота која показује његов нежан карактер – он је своју младост проводио у шатору помажући својој мајци Ревеки у кућним пословима (Пост 25, 27-28). По правилу, казивања о браћи у Светом Писму Његов старији брат, Исав, био изузетно јак и вешт у лову и пољопривреди. Будући такав, био је миљеник њиховог оца Исака. Пошто је задобио првенство од свога брата искористивши братовљеву несмотреност, морао је да напусти кућу због Исавовог гнева и зависти. Затим је био приморан да се суочи са веома опасним животом у пустињи и у Харану. Постаје слуга свога стрица Лавана и жени се његовим ћеркама, Лијом и Рахилом. Следи његов повратак у Ханан. Старозаветници сматрају да је ова прича сачињена из више извора, односно да је добила свој коначни

облик од стране редактора у време Вавилонског ропства.³⁴ Она је осмишљена као прича упућена робљу на територијама у којим се Јаков креће и враћа се у Ханан.

Богатство мотива, идеја и епизода, попут мистериозног рвања са Анђелом Господњим, које не остављају равнодушним савременог читаоца Библије, чине ову приповест нараторолошки веома успешном. Карактер праоца Јакова расте и развија се уз помоћ Божју који га подсећа на завет који је примио праотац Авраам (Пост 28, 14-15). Савез са Богом у целој приповести остаје као главни покретач радње; богојављење му даје снагу да се отисне од своје куће, као и да се при повратку са дугог странствовања суочи са својим братом што је довело до њиховог помирења. Иако се библијски писац не труди да то посебно истакне, очигледно је Бог својим промислом стално присутан у његовом животу и да га њиме руководи. Праотац Јаков „чини” многе неправде, али му се догађају и многе неправде, што је израз Божје педагогије која га чини бољим и учи га да остане веран склопљеном савезу.³⁵ Као што је напоменуто, име Јаков означава „надмудривача”, а анђеоско му име у Израилу што тумачи као „онај који се борио са Богом” (Пост 32, 28). Тумачи разумеју овај преокрет као разрешење напетости између два брата - брат који је требао да наследи првенство, признаје млађем брату своје природно право, а млађи брат решава конфликт са старијим братом.³⁶

Наратив о праоцу Јакову формира својеврсни посебан циклус унутар Књиге постања (Пост 25, 19.35, 29) који је плод брижљивог састављања редактора библијског текста. Његова структура и књижевне карактеристике указују на изузетну наративну вештину приповедача, који намерно користи елементе као што су типске сцене и мотиви, попут свађе и ривалитета између два брата, промисао Божји који старијег брата ставља у службу мањег, и друге. Сцена у којој Јаков преузима првенство од Исава је представљена на такав начин да личи на приношење жртве (ту су присутни култни елементи: мирис, заклана животиња), те овом чину даје свештени карактер.³⁷ Пророчанство у Пост 25, 23, које најављује судбину Исава и Јакова, формулисано је на начин који оставља простор за више могућих тумачења. У потоњој светописамској традицији његово име је постало синоним за јеврејски народ будући да је био отац

³⁴ Nadav Na'aman, "The Jacob Story: Between Oral and Written Modes," *Scandinavian Journal of the Old Testament* 33, no. 1 (2019): 139–40.

³⁵ John Edward Anderson, *Jacob and the Divine Trickster: A Theology of Deception and YHWH's Fidelity to the Ancestral Promise in the Jacob Cycle*, Siphut: Literature and Theology of the Hebrew Scriptures 5 (Winona Lake: Eisenbrauns, 2011), 88.

³⁶ Erhard Blum, "The Jacob Tradition," in *The Book of Genesis*, eds. Craig A. Evans, Joel N. Lohr, and David L. Petersen, *Vetus Testamentum, Supplements* 152 (Leiden, Boston: Brill, 2012), 185.

³⁷ David E. Bokovoy, "From the Hand of Jacob: A Ritual Analysis of Genesis 27," *Studies in the Bible and Antiquity* 1 (2009): 41–44.

родоначелника племена која су имала јаку свест о припадности и својим прецима (Пс 13, 8).

2.2. Јаков и Исав (Пост 25, 19-34; 27, 1-40; 33, 1-17)

2.3 Јаков и Лаван (Пост 29, 1-30; 30, 25.31, 55)

2.4. Сцена Јаковљевог рвања са Анђелом Господњим (Пост 32, 22-32)

2.4. Благосиљање Јаковљевих синова (Пост 49, 1-28)

2.2.1. Остала старозаветна сведочанства

2.3. Новозаветна сведочанства

2.3. Резиме поглавља

3. Трећи део: Егзегетска метода Светог Јована Златоустог у *Омилијама на Књигу постања 25–35*

3.1. Основни биографски подаци о Светом Јовану Златоустом са освртом на период држања Омилија на Постање

Ово поглавље које је прегледног карактера и има за циљ да на основу историјских извора и референтних монографија представи живот Св. Јована Златоустог. У фокусу овог поглавља налази се антиохијски период Златоустовог живота од рођења до његовог избора за цариградског архиепископа.³⁸ Главни извор за живот Светог Јована Златоустог је Паладијево житије.³⁹ Има доста приказа Златоустовог живота у секундарној литератури. Такође, неопходно је указати и на неке од важних монографија који

³⁸ Rudolf Brändle, *John Chrysostom. Bishop - Reformer - Martyr*, trans. John Cawte and Silke Trzcionka, Early Christian Studies 8 (Strathfield: St Pauls Publications, 2004). John N. Davidson Kelly, *Golden Mouth. The Story of John Chrysostom, Ascetic, Preacher, Bishop* (London: Duckworth, 1995). Атанасије Јевтић, *Патрологија. Књига 2, Источни оци и писци 4. и 5. века од Никеје до Халкидона (325–451. г.)* (Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду; Требиње: Епархија захумско-херцеговачка; Лос Анђелес: Епархија западно-америчка; Сарајево: Митрополија добро-босанска, 2016), 614–29. Димитрије Богдановић, *Свети оци и учитељи цркве: мала приручна патрологија* (Београд: Бард-фин; Бања Лука: Романов, 2008), 111–15. Душан Јакшић, *Живот и учење Св. Јована Златоуста* (Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке, 2011).

³⁹ У раду ће се користити следеће издање Паладијевог списка: Palladios, *Dialogue sur la vie de Jean Chrysostome*, eds. and trans. Philippe Leclercq, and Anne-Marie Malingrey, Sources Chrétiennes 341 (Paris: Les Éditions du Cerf, 1988).

обрађују живот античке Антиохије будући да се у њој одигравало надметање између хришћанства, као званичне и од стране државе подржане вере, и паганства које, иако забрањено, још увек је имало своју виталност, нарочито када је реч о култури и животу полиса. Делатност Светог Јована Златоустог је усмерена ка промени етоса појединца и стварању хришћанина чији ће свакодневни живот постати хришћански. Понекада се он буну против одређеног обичаја, док са времена на време, одређена паганска сујевеља замењује новим садржајем.

3.2. *Омилије на Књигу постања* у контексту Златоустовог стваралаштва

Омилије настају у антиохијском периоду и стога је их потребно ситуирати заједно са делима у којима користи исте или сличне мотиве. Такође, контекст условљава избор форме/жанра на који утиче на одређени контекст, као и на богословски садржај. Жанр беседе или омилије на библијски текст отвара више могућности за креативно тумачење и приснији однос према слушаоцима. Коментари су усмерени ка публици која је углавном поседовала одређено теолошко знање и обрађују сложенију проблематику. Златоустов приступ у *Омилијама на Књигу постања* је у томе погледу специфичан да су научници установили да је реч о некој врсти континуираног коментара.⁴⁰

3.3. Питање егзегезе Светог Јована Златоустог унутар антиохијске егзегетске традиције

У овом поглављу неопходно је да се одреди позиција и улога Јована Златоустог у оквиру тзв. антиохијске богословске школе и да се пружи основне линије развоја коментара на *Књигу постања* унутар ове традиције.⁴¹ Главно питање које ће бити разматрано је то да ли Јован Златоусти може бити сматран егзегетом упоређујући га са другим значајним фигурама као што су Диодор из Тарса и Теодор Мопсуестијски.⁴²

⁴⁰ Pomeroy, *Chrysostom as Exegete*, 9–10.

⁴¹ Литература о овој теми је веома богата и упућујемо само на најрелевантније студије: Robert C. Hill, *Reading the Old Testament in Antioch*. Bible in Ancient Christianity 5 (Leiden, Boston: Brill, 2005). Christoph Schaublin, *Untersuchungen zu Methode und Herkunft der antiochenischen Exegese*. Theophaneia 23 (Köln: Böhlau, 1974). Frances M. Young, “Alexandrian and Antiochene Exegesis,” in *A History of Biblical Interpretation*, Vol. 1, *The Ancient Period*, eds. Alan J. Hauser, and Duane E. Watson (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 2003), 334–354. Frances M. Young, *Biblical Exegesis and the Formation of Christian Culture* (Peabody: Hendrickson Publishers, 2002), 161–85. Frances Young, “The Rhetorical Schools and Their Influence on Patristic Exegesis,” in *The Making of Orthodoxy*, ed. Rowan Williams (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 182–99. Charles Kannengiesser, *Handbook of Patristic Exegesis*. The Bible in Ancient Christianity 1 (Leiden, Boston: Brill, 2006), 783–98.

⁴² Jean-Noël Guinot, “L’exégèse de Jean Chrysostome,” in *La source sans fin: la Bible chez Jean Chrysostome*, ed. Guillaume Bady, Cahiers de Biblia Patristica 23 (Turnhout: Brepols, 2021), 19.

Нажалост, коментари на Књигу постања из антиохијске средине нису сачувани у целини, осим оног Јевсевија Едеског у јерменском преводу.

Златоусти је пре свега пастир, чија је егзегеза усмерена на поуку верника и њихово духовно вођство, често путем омилија, а не кроз систематске коментаре библијског текста. Са друге стране, и чисто егзегетска дела садрже омилитичке елементе. Иако је био мање академски усмерен од својих савременика, Свети Јован Златоусти је размишљао као егзегета у својим проповедима и коментарима, што га сврстава у егзегете, али на начин који је различит од његових претходника.⁴³

3.4. Питање „Златоустове Библије”

Варијантна читања грчке Библије, према неким савременим научницима, играју малу улогу у *Омилијама на Књигу постања*. Роберт Хил је погрешно тврдио да се Златоусти не изјашњава по овом питању. Самуел Померој (Samuel Pomeroy) сматра да је ова слика вредна корекције, јер варијантна читања нису у потпуности неприкладна из перспективе његовог егзегетског приступа Књизи постања. Стога ћемо следећи методологију овог аутора пружити примере Златоустовог коришћења одређених примера према Померојевом моделу. Наиме, Померој упоређује текст Диодоровог коментара који је сачуван у катенама и упоређује га за Златоустовим текстуалним варијантама. Након тога, улази у дискусију о извору који користи Златоусти.⁴⁴

Стога ћемо у циљу јаснијег сагледавања рецепције Пост 25–35 у Златоустовом делу, неопходно је позабавити се питањем предлошка текста којим се Златоусти користи. На сваком месту у *Омилијама* где се Златоусти брижљивије бави варијантама текста посветићемо посебну пажњу. У таквим тренуцима, биће упоређени масоретски текст и текст превода Септуагинте која је била текстолошки оквир теолошке и месијанске патристичке рецепције. Осим тога, велики број антиохијски егзегета је имао при себи и чувену Оригенову *Хексаплу*, што објашњава да понекада оци користе јеврејски текст (прва колона је садржала јеврејски консонантски текст, док је друга колона садржала његову транскрипцију грчким алфабетом). За напомене текстолошког карактера, користи ће се и радови Наталија Фернандеза Маркоса (Natalio Fernández Marcos) и друге релевантне студије о тзв. „антиохијској Библији”.⁴⁵

⁴³ Jean-Noël Guinot, “L’exégèse de Jean Chrysostome,” 22.

⁴⁴ Pomeroy, *Chrysostom as Exegete*, 170–75.

⁴⁵ Natalio Fernández Marcos, *Scribes and Translators: Septuagint and Old Latin in the Books of Kings*, Vetus Testamentum, Supplements 54 (Leiden, New York, Köln: Brill, 1994). Tuukka Kauhanen, “The Proto-Lucianic

3.4.1. Историјско-граматичка егзегеза у *Омилијама на Књигу постања*

У савременој библијској науци, патристички егзегетски метод најчешће се означава именом историјско-граматичка егзегеза. Историјско-граматичка егзегеза представља основни метод тумачења Светих Отаца, заснован на детаљној граматичкој и филолошкој анализи текста, с циљем истицања његове дубље теолошке поруке.⁴⁶ Овај метод обухвата читање, исправљање, егзегезу и процену текста, што је у идеалним условима примењивано у контексту образовања и школе. У отачким коментарима и беседама овај поступак прилагођава се потребама слушаца. Елементи ове егзегезе су присутни у омилитичком корпусу Светог Јована Златоустог, који је стекао изузетно реторско образовање код софисте Ливанија.⁴⁷ Овај тип егзегезе подразумева следеће кораке: 1) методолошко објашњење речи (γλωσσηματικόν), 2) Објашњење ствари (ιστορικόν), 3) Реторичко испитивање (τεχνικόν), 4) Критика стила (μετρικόν).⁴⁸ Златоусти у *Омилијама на Књигу постања* примењује методе историјско-граматичке егзегезе:

Објашњење текста (ἐξηγητικόν) се спроводи у четири корака који су присутни у *Омилијама*: 1) методолошко објашњење речи (γλωσσηματικόν). Јован Златоусти се користи народном етимологијом имена Јаков које повезује са обарањем противника, или када повезује име Израил са виђењем Бога. Златоусти овде вешто комбинује податке из библијског текста. Име „Израил” потиче заправо од глагола који означава надметање или борбу са Богом, док библијски текст користи назив означавања Фануил (Пост 32, 30) за места теофаније, а не личности.⁴⁹

2) Објашњење ствари (ιστορικόν), при чему се користе тумачења из домена античких обичаја и схватања која осветљавају карактер древних генерација. Златоусти наводи пример да је након Јаковљевог рвања, у Израилу успостављен обичај да се не конзумира део стегна од животиња (Пост 32, 32). Објашњава да су многи обичаји успостављени како би потоње генерације могле да имају на уму Божју бригу: „пошто је, наиме, Праведник требало да се, навршивши године живота свога, пресели у вечни

and Antiochian Text,” in *The Oxford Handbook of the Septuagint*, eds. Alison G. Salvesen, and Timothy M. Law (Oxford: Oxford University Press, 2021), 537–51.

⁴⁶ Јустина Мецдорф, „Историјско-граматичка егзегеза,” у *Лексикон библијске егзегезе*, 187. Ова ауторка уважава допринос патристичке мисли савременој егзегези: Justina C. Metzdorf, *Die Tempelaktion Jesu: Patristische und historisch-kritische Exegese im Vergleich*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament. 2. Reihe 168 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003).

⁴⁷ Златоусти, иако користи форму грчке мисли и реторске обрасце, ипак се критички односи према паганском наслеђу и самом Либавнију. Raffaella Cribiore, *The School of Libanius in Late Antique Antioch* (Princeton: Princeton University Press, 2007), 140.

⁴⁸ Мецдорф, „Историјско-граматичка егзегеза,” 188.

⁴⁹ Свети Јован Златоусти, *Дела* 8: LVIII, 3, 197. Грчки текст у: Јован Златоусти, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG LIV, 509.

живот, а Божје старање о њему и толико снисхођење требало је да буде познато сваком поколењу људском, због тога каже: „Никако да не једу жилу ширине бедра што се паралиса.” Знајући неблагодарност њихову и како брзо заборављају добротинства Божја, умудрујући их да имају стални спомен на добротинства Његова, Бог је установио да чувају спомене на Његова дела држањем таквих обичаја, што човек може видети кроз читаво Писмо. То је, наиме, понајвише узрок већине обичаја њихових - то што Бог жели да се будућа поколења непрестано сећају Његових добротинастава, да не би, заборављајући на њих, поново се враћали својој заблуди. Овај обичај посебно важи за јудејски род. Јер они често, чак и код самих добротинастава, показују сопствену неблагодарност, а ако се то не би дешавало, много би тога било другачије”.⁵⁰

3) Реторичко испитивање (τεχνικόν) се види на примеру када Златоусти покушава да објасни да се Богу приписују људске особине што је могућност да Бог буде виђен, или да се креће са једног места на друго: (1Мојс 32,26). Праведник, осећајући величину силе Онога који је то казао, вели: „Нећу те отпустити ако ме не благословиш” (1Мојс 32,26). Великих ствари се, каже, удостојих, изнад достојанства мога. Нећу те, дакле, пустити све док не добијем благослов твој. А затим (Господ) каже: „Које је име твоје?” (1Мојс 32,27). Гле, опет снисхођење. Да није, наиме, питао, зар није знао име Праведниково? Знао је свакако, али га питањем хоће уверити и поучити ко је тај са којим разговара. И када Му је Јаков рекао, каже: „Неће се више име твоје звати Јаков, него ће Израил бити име твоје, јер си ојачао с Богом и са људима ћеш силан бити” (1Мојс 32,28). Виде ли како је показао сав узрок због којег је прихватио толико снисхођење? У исто време, посредством новог имена, поучава Праведника ко је тај којег је видео и удостојио се држати. „Неће се”, каже, „више твоје име звати Јаков, већ Израил.” А Израил значи: „онај који види Бога.” Пошто си се, колико је човеку могуће, удостојио видети Бога, због тога ти дајем то име, како би свима после тебе очигледно било каквог си се виђења удостојио. И придодао је: „Јер си ојачао с Богом и са људима ћеш силан бити. Немој се надаље бојати, нити очекивати да ћеш икакву штету од некога поднети.”⁵¹

4) Критика стила (μετρικόν) је мање присутна код Златоустог будући да се не бави аутентичношћу или стилском проценом стила; у фрагментима је присутно идентификација структуре Књиге постања када примећује да библијски писац намерно

⁵⁰ Свети Јован Златоусти, *Дела* 8: LVIII, 3, 197. Грчки текст у: Јован Златоусти, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG LIV, 509.

⁵¹ Свети Јован Златоусти, *Дела* 8: LVIII, 3, 197. Грчки текст у: Јован Златоусти, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG LIV, 509.

оставља по страни казивање о праоцу Јакову и наставља са интерпретацијом Књиге постања. У строгом смислу, ово Златоустово запажање не припада критици стила.

Јединствена карактеристика Златоустовог рада, развијена више него код осталих антиохијаца, јесте његов „крисис” – подстицај публике на етичко деловање. Овај приступ несумњиво више актуализује библијски текст у животу црквене заједнице него што су то чинили његови антиохијски претходници. Овај метод проистиче из Златоустовог пастирског искуства и његове потребе да замени паганске мотиве, коришћене у причама и поемама за васпитавање младих, хришћанским мотивима и узорима.⁵²

С обзиром на то да је библијски текст често написан у форми наратива, Златоустово тумачење развија наративне елементе текста, усмеравајући пажњу слушаалаца на важне детаље. Према Златоустом, Свето Писмо подучава и обраћа се пастви, док он сам делује као посредник који слушаоцима помаже да боље схвате суштину текста.⁵³ Његова егзегеза не остаје на пуком препричавању библијског текста, нити га непотребно проширује, већ у старозаветним личностима, попут праоца Јакова, види пример испуњења новозаветних врлина. Јаков се представља као праведник који пролази кроз дубоке унутрашње борбе, што је кључно за његово духовно узрастање. У једном тренутку, Златоусти користи примере Јакова да утиче на своју паству да прослављају бракове у складу са хришћанским обичајима. Често се у *Омилијама на Књигу постања* говори о браку и начину његовог склапања, управо због тога што су брачни ритуали, који се помињу, носили паганска обележја и праћени песмама прожетим жељама супружника за потомством и телесним уживањем.⁵⁴ Препоручена је скромност током прослављања венчања.

3.4.2. Егзегетска терминологија у *Омилијама на Књигу постања* 25–35

Књига постања по класичним мерилима као литерарни текст је најдаља пророчко-месијански од Новог завета. Свети оци, као и савремене егзегете, суочени су са проблемом да повежу на више нивоа црквени живот и библијски текст. Златоусти користи различите термине како би објаснио однос између Старог и Новог Завета, где се истина Новог завета користи за разумевање старозаветних текстова. То су термини попут: ἐν τύπῳ (у слици) / ἐν σκιά (у сенци), διὰ τύπου (путем слике) / διὰ σκιάς (путем

⁵² Leyerle, *Christians*, 56–58.

⁵³ Jean-Noël Guinot, “L’exégèse de Jean Chrysostome,” 20.

⁵⁴ Leyerle, *Christians*, 38–39.

сенке).⁵⁵ Типологија, која се разликује од алегорије, објашњава догађаје кроз призму праобраза и пророчанстава. Нови Завет је за Златоустог био кључ тумачења Старог Завета будући да у овим беседама вешто приписује новозаветне врлине старозаветним ликовима. Он препознаје да су многи старозаветни догађаји прототипи будућих догађаја на основу чега показује јединство два савеза. Постоји јасна разлика између типолошког и метафоричког значења.⁵⁶

У *Омилијама на Књигу постања*, приликом тумачења приношења Исака на жртву, Златоусти говори више о етичким последицама оваквог догађаја него ли христолошком.⁵⁷ У традиционалној егзегези, овај догађај наговештава Христов Крст. Поред све терминологије коју користи он је највернији следбеник апостола Павла чију мисао прати у паренетичком повезивању два савеза (1Кор 9, 10). У овом погледу, биће анализиран и однос између алегорије и типологије који је веома добро истражено у секундарној литератури на основу студије Бредлија Насифа (Bradley Nassif).⁵⁸

3.4.3. Аскетски приступ Светом Писму

Овај приступ карактеристичан је за целокупни Златоустов опус будући да је он задојен својим аскетским идеалима и након што напушта манастир. Под аскетским приступом подразумевамо начин читања Светог Писма који је обликован аскетским идејама и идеалима. Овај приступ, иако се сматра монашким, није ограничен на форме институционалног монаштва: киновийске манастире или испоснике. У позној антици аскетски покрет се простирао и на грађанство које је желео да задобије духовно руководство. Старозаветне личности и њихове поуке представљају се хришћанима као примери за подражавање и духовно надахнуће.⁵⁹ У овом поглављу ћемо се осврнути на мотиве попут брачног живота, сексуалности које заузимају кључно место у наративима о патријарсима. Примери које Златоусти брижљиво испитује су бројни: патријарх Авраам даје своју жену фараону (Пост 12, 10-20), односно у другом наративу, филистејском цару (Пост 20, 1-18). Главни проблем који ће овде бити предочен јесте: зашто се Златоусти не дотиче питања полигамије праоца Јакова? Као примарна

⁵⁵ Jean-Noël Guinot, "L'exégèse de Jean Chrysostome," 55.

⁵⁶ Bradley L. Nassif, "Antiochene Θεωρία in John Chrysostom's Exegesis," in *Exegesis and Hermeneutics in the Churches of the East: Select Papers from the SBL Meeting in San Diego, 2007*, ed. Vahan Hovhannessian (New York: Peter Lang, 2009), 55–56.

⁵⁷ Свети Јован Златоусти, *Дела* 8: LII, 4, 125. Грчки текст у Јован Златоусти, *Εἰς τὴν Γένεσιν* (PG 54, 459)

⁵⁸ Bradley L. Nassif, "Theoria in St. John Chrysostom's Exegesis: A Study in Biblical Hermeneutics and the Spiritual Life" (Ph.D diss., Fordham University, 1991), 195–277.

⁵⁹ Elizabeth Ann Clark, *Reading Renunciation: Asceticism and Scripture in Early Christianity* (Princeton: Princeton University Press, 1999), 156.

Златоустова дела која ће дати одговоре на ова питања су: *Против противника монаштва*, као и *О девствености*.⁶⁰

3.4.4. Принцип нејасности (ἀσάφεια) старозаветних пророштва

Даље, од велике важности у његовој егзегези је принцип нејасности (ἀσάφεια) старозаветних пророштва под којим се подразумева дословно значење Библије често није довољно или је нејасно, због чега је неопходно дубље тумачење. Да ли је довољно успоставити одређене паралеле како би се изградило јединство два завета? Да би се одговорило на то питање, неопходно је да се одговори зашто пророштва о Господу у Књизи постања, из које потиче највећи део примера потиче, нису јасно и непосредно изречена. Ранохришћански списи развијају теорију по којој су пророци (под пророцима се подразумевале све старозаветне личности укључујући и патријархе, поред пророка под чијим именима су сачувани старозаветни списи) поседовали јасно знање о Христу које нису објављивали на директан начин пошто им је претила опасност од Јевреја. Код Климента Римског се тек називају елементи ове теорије које ће развити нешто касније аутор *Варнавине посланице*, а највише ће јој пажње посветити Свети Јован Златоусти.⁶¹ Главне идеје код Светог Јована Златоустог су према Серђу Цинконеу (Sergio Zincone):

- Тежина разумевања светописамских текстова не произилази из њихове суштине, већ из недостатка искуства и спремности слушаца.
- Говоре о пророштвима се проматрају уз Божију благодат, а не само према личним способностима.
- Златоусти прави поређење између Старог завета, који је тежи за разумевање, и Новог завета, који је јаснији, иако се бави сложенијим темама као што су васкрсење и Царство небеско.⁶²

Према антиохијском тумачењу, већа тешкоћа разумевања Старог завета у поређењу са Новим заветом проистиче из чињенице да је Стари завет преведен са јеврејског на грчки. Тај прелазак из једног језичког система у други доводи до немогућности да се у потпуности пренесе јасноћа језика који има своје специфичне особине, када се преводи на други. Ипак, упркос овој тешкоћи, превод Старог завета на грчки показао се веома корисним и промислитељским, јер је, превазилазећи препреку

⁶⁰Jean Chrysostome, *La Virginité*, eds. and trans. Bernard Grillet, and Herbert Anthony Musurillo, Sources Chrétiennes 125 (Paris: Les Éditions du Cerf, 1966).

⁶¹ Свети Јован Златоусти је написао и две *Омилије о нејасности пророштва* (*De prophetiarum obscuritate homiliae* 1-2) што говори о актуелности теме у V веку: Giovanni Crisostomo, *Omelie sull'oscurità delle profezie*, ed., and trans. Sergio Zincone, Verba Seniorum. Nuova serie 12 (Roma: Edizioni Studium, 1998).

⁶² Sergio Zincone, "La funzione dell'oscurità delle profezie secondo Giovanni Crisostomo," *Annali di Storia dell'Esegesi* 12 (1995): 361–62.

коју је за многе народе представљала нејасноћа јеврејског језика, омогућио да се пре Христовог доласка упознају многе пророчанства која су се односила на њега.⁶³

3.2.3. Синкатавасис (συγκατάβασις) – кључни концепт Златоустове егзегезе

Кључни теолошки принцип Златоустовог приступа је синкатавасис, који наглашава да је неизрециви Бог говорио на такав начин да га човек може разумети, уз свест да Свето Писмо као текст не може у потпуности да изрази пуноћу божанске истине.⁶⁴ Овај принцип, нарочито развијен код Светог Јована Златоустог, формира основу његове егзегетске теорије, која се ослања на примарну истину историје спасења – снисхођење Сина Божјег и његово постајање човеком. То је подразумевало да божанским фигурама приписују људске карактеристике које не припадају скупу њихових божанских прерогатива. Златоусти анализира јављање праоцу Јакова код потока Јавока (Пост 32) у светлу јављања код Мамвријског дуба (Пост 18, 1-15). Сцене које Златоусти повезује прегнантине су теолошким терминима карактеристичне за теофаније које он ставља у христолошки подтекст христолошке химне (Фил 2, 6-11):

„А изађе му сунце кад прође Лице Божје (1Мој 32, 31). Виде ли ка ко Господ све чини и предузима снисходећи слабости људској да тако покаже своје човекољубље? И немој се чудити, љубљени, величини снихођења, него помисли да је и код Патријарха, кад је овај код храста седео, у људском облику заједно са Анђелима дошао у госте Праведнику, наговештавајући нам од искони и почетка да намерава, људско облике узевши, тако сав род људски од тираније ђаволове ослободити и привести спасењу. Али тада, пошто је то био почетак и увод, сваком од њих јављао се у облику појаве, као што и Он сам преко Пророка каже: Ја виђења умножих. и у руци Пророка се уподобих (Ос 12,10); кад је пак благоизволео облик слуге узети, и првине наше на себе узети, онда тело није узео у појави, нити привидно, него уистину”.⁶⁵

⁶³ Zincone, “La funzione,” 370.

⁶⁴ Carlo Scaglioni, *Synkatabasis: la condiscendenza divina in Giovanni Crisostomo*, eds. Remo. Cacitti et al., *Oí Christianoí: nuovi studi sul cristianesimo nella storia. Sezione antica 14* (Trapani: Il Pozzo di Giacobbe, 2011), 107–8. Emmanuel Amand de Mendieta, “L’incompréhensibilité de l’essence divine d’après Jean Chrysostome,” in *Συμπόσιον. Studies on S. John Chrysostom*, ed. Παναγιώτης Χρήστος, *Ανάλεκτα Βλατάδων 18* (Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1973), 23–40. Rainer Brändle, “Sunkatabasis als hermeneutisches und ethisches Prinzip in der Paulusauslegung des Johannes Chrysostomus,” in *STIMULI. Exegese und ihre Hermeneutik in Antike und Christentum. Festschrift für Ernst Dassmann*, eds. Georg Schöllgen, and Clemens Scholten, *Jahrbuch für Antike und Christentum 23* (Münster Westfalen: Aschendorff, 1996), 297–307. Jean Daniélou, “L’incompréhensibilité de Dieu d’après S. Jean Chrysostome.” *Recherches de science religieuse* 37 (1950): 176–94.

⁶⁵ Свети Јован Златоусти, *Дела 8: LVIII.3*, 196. Грчки текст у: Јован Златоусти, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG LIV, 508.

Синкатавасис је и лексема који се примењује на установу браку будући да га посматра као Божји благослов људима да би избегавали претерано распаљивање страсти: „Виде ли колику погибију је донела свим становницима града? Знајући то, требало би да обуздавамо навале наше деце и припремимо многе узде младости: страхом, наговарањем, да се старамо о целомудрености њиховој, и све чинимо и предузимамо како би тај узраст могао избегавати неумесне пожуде. Због тога је, наиме, заједнички Владика наш, знајући слабост људске природе, узаконио брак, да нас одврати од незаконитог спајања. Немојмо, дакле, занемаривати младе, него, знајући пламен те пећи, пре него што се заплету у неуздржање, требало би да се трудимо везати их за брак по закону Божјем, како би се сачувале предности целомудрености и никакву штету од неуздржања не дочекали. Имајући довољну утеху, у стању су да примире поскакивања тела, и на тај начин буду ван казне”.⁶⁶

Четврти део: 4. Богословско-егзегетска анализа рецепције лика пророка Јакова у *Омилијама на Постање*

4.1. Лик праоца Јакова у црквеној литератури пре и у време Јована Златоустог (Филон Александријски, Иполит Римски, Ориген, Теодорит Кирски)

Преглед лика ранијих представа праоца Јакова започиње Књигом Јубилеја чији аутор(и) врши својеврсно побољшавање библијског наратива уклањањем библијских. Негативне особине главних библијских протагониста се постепено уклањају како би се нагласиле њихове врлине, док се пак негативне особине библијских негативних ликова пренаглашавају. Јаков тако постаје веран син од почетка, док Исав ратује са праоцем Јаковом.⁶⁷ Поред идеализације, најзначајнији допринос лику праотаца је истицање свештеничке функције праотаца. Ова чињеница је била важна за ранохришћанску егзегезу која препознаје свештенички карактер праоца Јакова као родоначелника свештеника и као претка Господа Исуса Христа. Интенција кумранске заједнице, који је хришћанска заједница инкорпорирала јесте да свештенство као такво постоји изван јерусалимског култа.

⁶⁶ Свети Јован Златоусти, *Дела* 8: LIX, 3, 207. Грчки текст у: Јован Златоусти, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG LIV, 517.

⁶⁷ *The Book of Jubilees*, ed. and trans. James C. VanderKam, *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 87–88 (Leuven: E. Peeters, 1989), 25.1–10: 159–161; 37: 242–249. Улога патријарха Јакова у Књизи јубилеја детаљно је обрађена у студији: Topias K. E. Tanskanen, *Jacob, the Torah, and the Abrahamic Promise: Studies on the Use and Interpretation of the Jacob Story in the Book of Jubilees* (Åbo, Finland: Åbo Akademi University Press, 2023).

Насупрот реализму ових приповести, у александријском културном миљеу долази до алегоризације ових наратива и до повезивања са хеленистичком мисли преко реторских метода. Филон Александријски развија овакав приступ тумачећи ликове Јакова и Исава: Јаковљева глаткоћа, односно одсуство мужевних длака, је протумачено као финоћа његове душе.⁶⁸ То је међутим слика која се појављује унутар Филонових дела која су сачувана у целини. У фрагментима његових дела, израћа другачија слика у којој је се хвали лукавство праоца Јакова у односу на Исава, док се Исавова неспремност да преузме првенство се разумева као његова припрема за даље врлинско узрастање (εἰς βελτίωσιν ἡθῶν).⁶⁹

Заједничка карактеристика тумачења Књиге Јубилеја и Филона Александријског јесте да своје тумачење конструишу на основу својих светоназора који библијску мисао приближавају одређеном типу публике. Са друге стране, овим ауторима недостаје пастирска улога у животу заједнице.

Антиохијска богословска традиција је мање документована у односу на александријску у погледу тумачења Књиге постања будући да је рецепција њихових ранијих аутора била негативна. Ипак, постоје фрагменти који су приписани Диодору из Тарса: овај тумач посматра из перспективе Божјег обећања да ће „већи служити мањем” (Пост 25, 23) и Ревекиног подстицања Јакова да преузме првенство. У Диодоровом тумачењу долазе до изражаја један елемент. Јаков не вара свога оца, већ само легитимно тражи оно до чега је дошло. Тумач заобилази ипак чињеницу да је Јаков директно себе поистоветио са Исавом, односно себе лажно представио. Он не нуди објашњење зашто је Исав прихватио Јаковљево претварање.

Поставља се питање како то да, иако је Ревека чула од Бога да ће „старији служити млађем“ (Пост 25, 23а), жели да украде очев благослов? Да ли је, можда, знајући снагу благослова праведника и то да молитва праведника може променити Божју одлуку, тим више уложила труд ради сина Јакова? Јаков, пак, није слагао када је рекао: „Ја сам

⁶⁸ „καὶ Ἰακώβ γυμνότητος ἐρᾷ· ψυχὴ γὰρ λειότης αὐτοῦ γύμνωσις ἐστίν. Ἦν γὰρ Ἠσαῦ ἀνὴρ δασύς, Ἰακώβ δέ, φησὶν, ἀνὴρ λεῖος (Gen. 27, 11), παρὸ καὶ τῆς Λείας ἀνὴρ ἐστίν. Μία μὲν ἀρίστη γύμνωσις ἐστίν αὕτη, ἡ δ' ἐτέρα ἐστὶν ἐναντία, ἀρετῆς ἀφαίρεσις ἐκ τροπῆς γινόμενη, ὅταν ληραίνῃ καὶ παρανοῇ ἡ ψυχὴ. Ταύτη χρῆται ὁ Νῶε γυμνούμενος, ὅταν πῖν τοῦ οἴνου (Legum Allegoriae II 59.4–60.10).” Грчки текст преузет је из *Philonis Alexandrini opera quae supersunt*. Vol I, *De opificio mundi. Legum allegoriarum (I-III). De Cherubim. De sacrificiis Abelis et Caini. Quod deterius potiori insidiari soleat*, ed. Leopold Cohn, (Berlin, Boston: De Gruyter, 1963), 102.

⁶⁹ *Questiones in Genesim* IV. 172. Грчки текст консултован је према Philo Alexandrinus. *Quaestiones in Genesim et in Exodum: Fragmenta Graeca*, ed. and trad. Françoise. Petit, Les Oeuvres de Philon d’Alexandrie 33 (Paris: Les Éditions du Cerf, 1984), 189–190

Исав, твој првенац“ (Пост 25, 19), јер је првенаштво пренео на себе, пошто му га је Исав уступио за једно јело сочива, и то под заклетвом.⁷⁰

4.2. Анализа употребе стоичко-киничке дијатрибе: појмови, мотиви и њена употреба

Златоусти се користи мотивима из оновремене киничко-стоичке дијатрибе, коју користи за формирање лика праоца Јакова. Циљ хришћанског живота је достизање блаженства.⁷¹ Поред позитивне употребе дијатрибе, овај Свети отац избегава да пружи философији као лексеми њено паганско значење, и да паганским учењима пружи легитимитет.⁷² Праотац Јаков представљен је као философ који је остварио све идеале философије, али се то изводи на основу библијског сведочанства о њему и тумачење о њему не прелази у алегоризовани приступ овој личности. Хришћанска књижевности показује велико интересовање да представи монахе или хришћане као философе сматрајући своје теолошке претпоставке врхунском филозофијом. Са друге стране, у позноантичкој мисли, постоји расправа о питању учешћа философа у јавном животу. Било је различитих ставова по том питању: неки су подржавали учешће у јавном животу попут Темистија, док је Ливаније био против каријеризма под плаштом.⁷³ У том погледу, хришћански учитељи су у аскетама проналазили парадигму узорног филозофа у пустињацима. Историја изабраног Божјег народа пружа небројено примера боравка старозаветних личности у пустињи. Са друге стране, користе се многи други појмови попут: промисао (πρόνοια), хтење (βούλησις), избор (προαίρεσις),⁷⁴ као и слике из платновске филозофије,⁷⁵ показују да су појмови античке остали релевантни за

⁷⁰ „Ζητεῖται πῶς καὶ τοῦτο ἀκούσασα ἡ Ῥεβекκά παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι « ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι » (XXV, 23α), βούλεται τὴν εὐλογίαν τοῦ πατρὸς κλέψαι; Μὴ ποτε οὖν εἰδύα τῆς εὐλογίας τῶν δικαίων τὴν ἰσχύν, καὶ ὅτι ἀπόφασιν Θεοῦ δικαίων εὐχὴ μετατίθησιν, πλείονα οὖν ζυνέσχεν ἐπὶ τῷ νιῷ Ἰακώβ τὸν ἀγῶνα. Οὐκ ἐψεύσατο δὲ Ἰακώβ, αὐτὸς εἶναι ὁ πρωτότοκος λέγων Ἦσαῦ (v. 19)· μετήνεγκεν γὰρ εἰς ἑαυτὸν τὰ πρωτοτόκια, τοῦ Ἦσαῦ ἀποδομένου αὐτὰ ἐψέματος φακοῦ μεθ' ὄρκων (XXV, 31-34)”. Грчки текст преузет је из *Les anciens commentateurs grecs de l'Octateuque et des Rois (fragments tirés des Chaînes)*, ed. Robert Devreesse, Studi e Testi 201 (Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1959), 157. Ауторов превод.

⁷¹ Carlo Nardi, “L'ideale di felicità in Giovanni Crisostomo e la filosofia popolare: spunti epicurei,” *Vivens Homo* 2 (1991): 29.

⁷² Paul R. Coleman-Norton, “St. Chrysostom and the Greek Philosophers,” *Classical Philology* 25, no. 4 (1930): 305–17.

⁷³ Hans-Georg Beck, *Theoria. Ein byzantinischer Traum?*, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte 7 (München: Verlag Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1983), 8–9.

⁷⁴ Κακαλέτρης Π. Διονύσιος, *Ἀνθρώπινη προαίρεση καὶ ὀρθόδοξη πνευματικότητα κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου* (Αθήνα: Εκδόσεις Ἑννοια, 2019).

⁷⁵ Carlo Nardi, “Le idee antropologiche, morali e pedagogiche di Giovanni Crisostomo e la filosofia popolare,” *Vivens Homo* 1 (1990): 59–78.

хришћанску мисао, али да је њихова семантика у многоне померена под утицајем учења о есхатону.⁷⁶

Мотиви за употребу стоичко-киничке дијатрибе су пре свега васпитно-педагошки, а лик праоца Јакова у Књизи постања нуди панораму људског живота, и много животних ситуација које пружају погодне примере за актуализацију у црквеној заједници. Са друге стране, коришћене термина које је његова публика поседовала Морална књижевност је у античкој књижевности пружала смернице за човеково друштвено делање и достизање душевног мира, што сведочи и популарности ових омилија и код образованих елита. Веома важно да овај Свети отац стоји изван њених традиција тако што кроз аскетско искуство позива на промену живота слушаоца и њено саобраћавање са врлинским животом, док је та традиција била усмерена на реторику саму по себи, односно ка представљању лепоте личности, грађевина, па чак и животиња.

4.3. Однос праоца Јакова према Божјој промисли

Књига постања у приповестима о патријарсима покрећу теофаније, Бог је непрекидно директно укључен у људску историју. Златоусти представља управо Божјој промисли кључну улогу у своме тумачењу дешавања из Књиге постања.⁷⁷ Промисао Божја захтева од човека сарадњу која обликује библијски наратив и као таква незаобилазни је елемент Златоустове егзегезе. Златоустовим речником изражено, библијски наратив показује како промисао делује у историји.⁷⁸

4.4. Однос Јакова и Исава

4.5. Однос праоца Јакова и Златоустове пастве

4.6. Педагошка улога Златоустових примера

Овај Свети Отац плански тумачи стихове Књиге постања (вероватно пратећи распоред читања у цркви током великог поста), док он у проповеди скреће са теме на

⁷⁶ Robert Edwards, "Providence, Ethics, and Exempla: Reassessing the Stoicism of John Chrysostom's *Quod nemo laeditur nisi a se ipso*," in *Greek and Byzantine Philosophical Exegesis*, eds. Athanasios Despotis and James B. Wallace, *Eastern Church Identities* 5 (Leiden: Brill; Paderborn: Schöningh, 2022), 233.

⁷⁷ David Rylaarsdam, *John Chrysostom on Divine Pedagogy: The Coherence of His Theology and Preaching*, Oxford Early Christian Studies (Oxford: Oxford University Press, 2014).

⁷⁸ Robert Edwards, *Providence and Narrative in the Theology of John Chrysostom* (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), 7–8.

тому које уоквирује одређеним библијским стихом. Са друге стране, не постоји обрада појединачних стихова и инсистирање на њиховом месијанском карактеру одређеног читања будући да су потребе и питања аудиторијума били другачији (овај приступ је карактеристичан за псалме). Осим читања Светог Писма на богослужењу, Св. Јован предлаже и читање одељака из Светог Писма код куће. Ова пракса је имала изузетну педагошку улогу будући да он препоручује млађим нараштајима читање библијских прича о Каину и Авељу, и Исаву и Јакову, као погодно штиво за васпитавање младих.⁷⁹ Новозаветни примери због своје узвишености су погодни за каснији узраст. Дакле, старозаветни примери постају примери врлина које су показане кроз Свето Писмо у конкретним животним околностима. Праотац Јаков постаје попут античког хероја чији је пример неопходно следити.

4.7. Актуелност етичког приступа у Цркви

⁷⁹ Raffaele Tondini, "Educazione antiochena: L'Introduzione di Adriano e il contesto scolastico della tarda antichità," *Rivista di storia del cristianesimo* 18, no. 2 (2021): 431.

5. Закључци и доприноси истраживања

Након сумирања доприноса које библистици пружа анализа портрета праоца Јакова у *Омилијама на Књигу постања*, потребно је формулисати ограничења ове студије и питања која остају отворена. Следи неколико од њих:

а) Златоустови портрети су темељни извор његове теологије и његове егзегезе у којој су присутни сви важни елементи његове теологије. Они су моделовани на основу егзегетских традиција и грчке реторике коју Златоусти вешто комбинује. Они су по природи миметички, а од црквене заједнице се очекује да познају старозаветне наративе.

б) Свети Јован Златоусти је један од највећих учитеља Цркве, чије *Омилије* представљају драгоцену сведочанство светоотачке интерпретације Старог Завета. Наша хипотеза је идеализовање ликова патријарха започело са јудејском интертестаментарном егзегезом коју је наследила ранохришћанска егзегеза. Стога, приказ патријарха не извире само из стоичко-киничке дијатрибе, или грчке реторике, већ своје главне карактеристике задобија из претходне егзегетске традиције.

в) Александријска и антиохијска богословска традиција показују велике сличности када је реч о препознавању главних егзегетских проблема у библијском наративу елабориранији и више су документовани код александринаца. Ови егзегетски проблеми могу се пратити од времена позног јудаизма који суочен са сопственим историјском потешкоћама додатно развијао и прерађивао библијске наративе. Рано хришћанство формулише традиције и лексику коју ће Златоусти усвојити. Одређене теме попут изабрања хришћана као Божијег народа који се у раном хришћанству код Златоустог губе на актуелности.

г) Игнорише се развој Јаковљеве личности коју сугерише библијски текст: Јаков нежног карактера израста у правог патријарха захваљујући интервенцији Божје промисли. Ово се само делимично може објаснити похвале праведника – разлози за промену акцената у библијском наративу леже у Златоустовој теологији.

д) Праотац Јаков, као фигура која је обележила почетке изабраног народа, могао је у Златоустовим омилијама да послужи као пример верности, стрпљења и Божје промисли, што је било посебно значајно за његову духовно-пастирску мисију.

ђ) Савремена релевантност библијских истраживања огледа се у трагању за равнотежом између научне методологије и живог предања Цркве. Савремена библистика, у сарадњи са предањским искуством, открива нове видике разумевања Светог Писма и његовог места у животу верних, као што је то отачка теологија чинила.

БИБЛИОГРАФИЈА

Извори: Свето Писмо

- Свето Писмо*, Стари Завјет, прев. Ђура Даничић. Књиге ширег канона (деветероканонске), прев. Амфилохије Радовић, Атанасије Јевтић, Нови Завјет, прев. Комисија Светог Архијерејског Синода СПЦ, Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 2012.
- Novum Testamentum Graece, Nestle–Aland 28th edition*. Edited by Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, and Bruce M. Metzger. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.
- Septuaginta*. Edited by Alfred Rahlfs, Second Revised Edition. Edited by Robert Hanhart. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2006.

Извори: Патристички и библијски аутори

- Εἰς τὴν Γένεσιν* = Ioannes Chrysostomus, *Homiliae I-67 in Genesim*. Edited by Jean P. Migne. *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca* 53–54, 53, 21.54, 580.
- Јован Златоусти. *Дела*. Translated by Дејан Лучић. 13 томова. Ниш: Епархија нишка, 2012–2024.
- Giovanni Crisostomo, *Omellie sulla Genesi I-XVIII*. Translated by Alessia Brombin. Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 2024.
- Giovanni Crisostomo, *Omellie sull'oscurità delle profezie*. Edited by Sergio Zincone. *Verba Seniorum*. Nuova serie 12. Roma: Edizioni Studium, 1998.
- John Chrysostom. *Homilies on Genesis 46-67*. Translated by Robert C. Hill. *Fathers of the Church: A New Translation* 87. Washington, D.C: Catholic University of America Press, 1958.
- Jean Chrysostome, *La Virginité* Grillet. Edited by Bernard Grillet, and Herbert Anthony Musurillo. *Sources Chrétiennes* 125. Paris: Les Éditions du Cerf, 1966.
- Palladios, *Dialogue sur la vie de Jean Chrysostome*. Edited by Philippe. Leclercq, and Anne-Marie. Malingrey. *Sources Chrétiennes* 341. Paris: Cerf, 1988.
- Philo Alexandrinus, *Legum allegoriarum*. In *Philonis Alexandrini opera quae supersunt*. Vol I, *De opificio mundi. Legum allegoriarum (I-III). De Cherubim. De sacrificiis Abelis et Caini. Quod deterius potiori insidiari soleat*. Edited by Leopold Cohn. Berlin; Boston: De Gruyter, 1963.
- Philo Alexandrinus. *Quaestiones in Genesim et in Exodum: Fragmenta Graeca*. Edited by Françoise Petit. *Les Oeuvres de Philon d'Alexandrie* 33. Paris: Les Éditions du Cerf, 1984.
- Les anciens commentateurs grecs de l'Octateuque et des Rois (fragments tirés des Chaînes)*. Edited by Robert Devreesse. *Studi e Testi* 201. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1959.
- The Book of Jubilees*. Edited by James C. VanderKam. *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 87–88. Leuven: E. Peeters, 1989.

Σεkundарна литература

- Allenbach, Jean, et al., eds. *Biblia Patristica: Index des citations et allusions bibliques dans la littérature patristique*. Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1975–2000.
- Amand de Mendieta, Emmanuel. “L’incompréhensibilité de l’essence divine d’après Jean Chrysostome.” Pages 23–40 in *Συμπόσιον. Studies on S. John Chrysostom*. Edited by Παναγιώτης Χρήστου. Ανάλεκτα Βλατάδων 18. Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1973.
- Amirav, Hagit. *Rhetoric and Tradition. John Chrysostom on Noah and the Flood*. Traditio Exegetica Graeca 12. Leuven: Peeters, 2003.
- Anderson, John Edward. *Jacob and the Divine Trickster: A Theology of Deception and YHWH’s Fidelity to the Ancestral Promise in the Jacob Cycle*. Siphrut: Literature and Theology of the Hebrew Scriptures 5. Winona Lake: Eisenbrauns, 2011.
- Barr, James. “The Synchronic, the Diachronic and the Historical: A Triangular Relationship?.” In *Synchronic or Diachronic?: A Debate on Method in Old Testament Exegesis: Papers from the Ninth Joint Meeting of the “Oudtestamentisch Werkgezelschap in Nederland en België” and the British “Society for Old Testament Study”, held at Kampen, August 1994*. Edited by Johannes C. de Moor, 1–14. Leiden: Brill, 1995.
- Beck, Hans-Georg. *Theoria. Ein byzantinischer Traum?* Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte 7. München: Verlag Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1983.
- Blum, Erhard. “The Jacob Tradition.” In *The Book of Genesis*. Edited by Craig A. Evans, Joel N. Lohr, and David L. Petersen, 181–211. *Vetus Testamentum, Supplements* 152. Leiden, Boston: Brill, 2012. https://doi.org/10.1163/9789004226579_009.
- Bokovoy, David E. “From the Hand of Jacob: A Ritual Analysis of Genesis 27.” *Studies in the Bible and Antiquity* 1 (2009): 35–50.
- Brändle, Rainer. “Sunkatabasis als hermeneutisches und ethisches Prinzip in der Paulusauslegung des Johannes Chrysostomus.” In *STIMULI. Exegese und ihre Hermeneutik in Antike und Christentum. Festschrift für Ernst Dassmann*. Edited by Georg Schöllgen and Clemens Scholten, 297–307. *Jahrbuch für Antike Und Christentum* 23. Münster Westfalen: Aschendorff, 1996.
- Brändle, Rudolf. *John Chrysostom. Bishop - Reformer - Martyr*. Translated by John Cawte, and Silke Trzcionka. *Early Christian Studies* 8. Strathfield: St Pauls Publications, 2004.
- Childs, Brevard S. *Introduction to the Old Testament as Scripture*. Philadelphia: Fortress Press, 1979.
- Clark, Elizabeth Ann. *Reading Renunciation: Asceticism and Scripture in Early Christianity*. Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Coleman-Norton, Paul R. “St. Chrysostom and the Greek Philosophers.” *Classical Philology*, 25, no. 4 (1930): 305–17.
- Costache, Doru. “Revisiting the Date of Chrysostom’s Homilies on Genesis.” *Journal of Theological Studies* 68, no. 2 (2017): 621–24. <https://doi.org/10.1093/jts/flx154>.
- Cribiore, Raffaella. *The School of Libanius in Late Antique Antioch*. Princeton: Princeton University Press, 2007.
- De Temmerman, Koen. *Crafting Characters: Heroes and Heroines in the Ancient Greek Novel*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Edwards, Robert. *Providence and Narrative in the Theology of John Chrysostom*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- Edwards, Robert; “Providence, Ethics, and Exempla: Reassessing the Stoicism of John Chrysostom’s *Quod nemo laeditur nisi a se ipso*.” In *Greek and Byzantine*

- Philosophical Exegesis*. Edited by Athanasios Despotis, and James B. Wallace, 217–43. Eastern Church Identities 5. Leiden: Brill; Paderborn: Schöningh, 2022. <https://doi.org/10.30965/9783657703487>.
- Fernández Marcos, Natalio. *Scribes and Translators: Septuagint and Old Latin in the Books of Kings*. Vetus Testamentum, Supplements 54. Leiden, New York, Köln: Brill, 1994.
- Florovsky, Georges. *The Eastern Fathers of the Fourth Century*. The Collected Works of Georges Florovsky 7. Edited by Richard S. Haugh. Vaduz: Büchervertriebsanst, 1987.
- Hagedorn, Anselm C, Pfeiffer Henrik, and Köckert. Matthias, eds. *Die Erzväter in der biblischen Tradition: Festschrift für Matthias Köckert*. Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 400. Berlin New York: De Gruyter, 2011.
- Jauss, Hans Robert. *Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics*. Theory and History of Literature 3. Translated by Michael Shaw. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982.
- Guinot, Jean-Noël. “L’exégèse de Jean Chrysostome.” In *La source sans fin: la Bible chez Jean Chrysostome*. Edited by Guillaume Bady, 13–47. Cahiers de Biblia Patristica 23. Turnhout: Brepols, 2021.
- Kannengiesser, Charles. *Handbook of Patristic Exegesis*. The Bible in Ancient Christianity 1. Leiden, Boston: Brill, 2006.
- Kauhanen, Tuukka. “The Proto-Lucianic and Antiochian Text.” In *The Oxford Handbook of the Septuagint*. Edited by Alison G. Salvesen, and Timothy Michael Law, 537–51. Oxford: Oxford University Press, 2021. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199665716.013.32>.
- Kelly, John N. Davidson. *Golden Mouth. The Story of John Chrysostom, Ascetic, Preacher, Bishop*. London: Duckworth, 1995.
- Leyerle, Blake. *Christians at Home: John Chrysostom and Domestic Rituals in Fourth-Century Antioch*. Inventing Christianity. University Park: The Pennsylvania State University Press, 2024.
- Maxwell, Jaclyn F. *Christianization and Communication in Late Antiquity. John Chrysostom and His Congregation in Antioch*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Metzdorf, Justina C. *Die Tempelaktion Jesu: Patristische und historisch-kritische Exegese im Vergleich*. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament. 2. Reihe 168. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003.
- Mitchell, Margaret M. *The Heavenly Trumpet: John Chrysostom and the Art of Pauline Interpretation*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 2002.
- Na’aman, Nadav. “The Jacob Story: Between Oral and Written Modes.” *Scandinavian Journal of the Old Testament* 33, no. 1 (2019): 136–58. <https://doi.org/10.1080/09018328.2019.1600260>.
- Nardi, Carlo. “Le idee antropologiche, morali e pedagogiche di Giovanni Crisostomo e la filosofia popolare.” *Vivens Homo* 1 (1990): 59–78.
- . “L’ideale di felicità in Giovanni Crisostomo e la filosofia popolare: spunti epicurei.” *Vivens Homo* (1991): 29–68.
- Nassif, Bradley L. “Theoria in St. John Chrysostom's Exegesis: A Study in Biblical Hermeneutics and the Spiritual Life.” PhD diss., Fordham University, 1991.
- . “Antiochene Θεωρία in John Chrysostom’s Exegesis.” In *Exegesis and Hermeneutics in the Churches of the East: Select Papers from the SBL Meeting in San Diego, 2007*. Edited by Vahan Hovhannessian, 51–65. New York: Peter Lang, 2009.
- Pomeroy, Samuel. *Chrysostom as Exegete: Scholarly Traditions and Rhetorical Aims in the Homilies on Genesis*. Supplements to Vigiliae Christianae 171. Leiden: Brill, 2022.
- Rylaarsdam, David. *John Chrysostom on Divine Pedagogy: The Coherence of His Theology and Preaching*. Oxford Early Christian Studies. Oxford: Oxford University Press, 2014.

- Scaglioni, Carlo. *Synkatabasis: la condiscendenza divina in Giovanni Crisostomo*. Edited by Remo. Cacitti, Sergio. Tanzarella, Sandro. Mancini, and Giuseppe Visonà. Oí Christíanoí: nuovi studi sul cristianesimo nella storia. Sezione antica 14. Trapani: Il Pozzo di Giacobbe, 2011.
- Schatkin, Margaret Amy. *John Chrysostom as Apologist: With Special Reference to De incomprehensibili, Quod nemo laeditur, Ad eos qui scandalizati sunt and adversus oppugnatores vitae monasticae*. Ανάλεκτα Βλατάδων 50. Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1987.
- Tondini, Raffaele. "Educazione antiochena: L'Introduzione di Adriano e il contesto scolastico della tarda antichità." *Rivista di storia del cristianesimo* 18, no. 2 (2021): 423–39.
- Tonias, Demetrios E. *Abraham in the Works of John Chrysostom*. Emerging Scholars. Minneapolis: Fortress Press, 2014.
- Topias K. E. Tanskanen. *Jacob, the Torah, and the Abrahamic Promise: Studies on the Use and Interpretation of the Jacob Story in the Book of Jubilees*. Åbo, Finland: Åbo Akademi University Press, 2023.
- Vrolijk, Paul D. *Jacob's Wealth: An Examination into the Nature and Role of Material Possessions in the Jacob-Cycle (Gen 25:19–35:29)*. Vetus Testamentum, Supplements 146. Leiden; Boston: Brill, 2011.
- Young, Frances. "The Rhetorical Schools and Their Influence on Patristic Exegesis." In *The Making of Orthodoxy*. Edited by Rowan Williams, 182–99. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511555350.012>.
- Zincone, Sergio. "La funzione dell'oscurità delle profezie secondo Giovanni Crisostomo." *Annali di Storia dell'Esegesi* 12 (1995): 361–75.
- Von Rad, Gerhard. *Genesis: A Commentary*. Translated by John H. Marks. Philadelphia: Westminster Press, 1961.
- Wellhausen, Julius. *Prolegomena zur Geschichte Israels*. Berlin: De Gruyter, 2001.
- Κακαλέτρης Π. Διονύσιος. *Ανθρώπινη προαίρεση καὶ ὀρθόδοξη πνευματικότητα κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ἐννοια, 2019.

Литература на ћириличном писму:

- Богдановић, Димитрије. *Свети оци и учитељи цркве: мала приручна патрологија*. Београд: Бард-фин; Бања Лука: Романов, 2008.
- Грилихес Леонид et al., "Иаков." In *Православная энциклопедия под редакцией Патриарха Московского и всея Руси Кирилла* 20: «Зв»-«Ив» Москва: Церковно-научный центр «Православная Энциклопедия», 2009, 435–42.
- Јакшић, Душан. *Живот и учење Св. Јована Златоуста*. Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке, 2011
- Јевтић, Атанасије. *Патрологија*. Књига 2, *Источни оци и писци 4. и 5. века од Никеје до Халкидона (325–451. г.)*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду; Требиње: Епархија захумско-херцеговачка; Лос Анђелес: Епархија западно-америчка; Сарајево: Митрополија добро-босанска 2016.
- Кубат, Родољуб, Драгутиновић Предраг, уред. *Лексикон библијске егзегезе*. Београд: Службени гласник, Библијски институт Православног богословског факултета, 2018.
- Кубат, Родољуб. "Контекстуални приступ." У *Лексикон библијске егзегезе*, 219–20.
- Марковић, Весна О. *Плетенице стилских фигура у омилијама Светог Јована Златоустог*. Нови Сад: Матица српска, 2011.

- Мецдорф, Јустина. “Историјско-граматичка егзегеза.” У *Лексикон библијске егзегезе*, 187–89.
- Никлас, Тобијас, “Зашто је рецепција важна.” Превели Ненад Божовић, и Владан Таталовић. У *Европа и хришћанске вредности: путеви библијске рецепције*. Уредили Ненад Божовић, и Владан Таталовић, 13–18. Београд: Православни богословски факултет Универзитета, Библијски институт: Фондација Конрад Аденауер, Канцеларија за Србију, 2020.
- Таталовић, Владан. “Историја тумачења.” У *Лексикон библијске егзегезе*, 181–82.

Михаило Миленковић
email: mihailomilenkovic97@gmail.com
Број телефона: +381637646872
Бруски пут 4, 37000 Крушевац

Образовање и достигнућа:

2022- Православни богословски факултет, Београд, докторске академске студије

2022-2024 Понтификални оријентални институт, Рим, лићенца: теолошко-патристички смер

2021–2022 Филозофски факултет, Одељење за класичне науке, Београд, мастер студије,

2017 – 2021 Православни богословски факултет, Београд, основне студије, богословско-катихетски смер

2012–2017 Богословија Светог Јована Златоустог, Крагујевац (просечна оцена: 5, 00)

2019 – 2021 Стипендија Фондације Конрад Аденауер

Ваннаставне активности:

2024–2025 Секција сиријског језика при Православном богословском факултету у Фочи

2024. Елиноматија, ниво Б2

2022 – Летњи курс италијанског у Арцу, стипендија од Католичког комитета за сарадњу са православним и православно-источним црквама

2019–2021 Волонтер при Библијском институту, Православни богословски факултет, Београд

2019- 2020 Волонтер при Параклису „Светог Јована Богослова“, Православни богословски факултет, Београд

2019 Летњи курс модерног грчког језика, Аристотелов универзитет у Солуну, стипендија од Амбасаде Републике Грчке

2018 Летњи курс модерног грчког језика, Аристотелов универзитет у Солуну, стипендија од Амбасаде Републике Грчке

2018 Cambridge Certificate in Advanced English (C2)

Обуке:

1. Ватиканска школа палеографије – годишњи курс грчке палеографије (академска 2023-24).
2. Vienna Euchologia Project Online Winter School “People and Prayer, Manuscripts and Liturgy” (8-9 December 2023).
3. Академски јавни наступ: од дизајна до утицаја, Универзитетска библиотека Универзитета у Београду (26. и 29. март 2025).
4. Летња школа језика хришћанског Истока – старојеврејски, Понтификални салезијански универзитет (7-18. јула 2025)

Језици:

Енглески (C2), новогрчки (B2), италијански (B2), немачки (A2), старогрчки (напредно познавање), латински (рад на тексту), сиријски (рад на тексту), јеврејски (рад на тексту).

Библиографија кандидата Михаила Миленковића

Научни радови:

Михаило Миленковић, “The Lexeme *θεραπεία* and Its Significance in the Religious History of the Blessed Theodoret of Cyrrhus“, *Lucida intervalla* 52, no. 2 (2023): 151 –165.

Прикази:

„Михаел Тили, Тако су живели Исусови савременици. Свакодневица и вера у епохи античког јудаизма, превео са немачког Марко Р. Јовановић. Београд: Библијски институт, Православни богословски факултет Универзитета у Београду,“ *Богословље* 78, no. 2 (2019): 227 – 230.

„Небојша Тумара, Свето тело и Свето Писмо: антрополошке претпоставке аскетског тумачења Светог Писма у ранорабинском јудаизму и раносиријском хришћанству. Београд: Православни богословски факултет, Библијски институт, 2020,“ *Богословље* 79, no. 2 (2020): 129 – 131.

„Ненад Божовић, Владан Таталовић (прир.), Европа и хришћанске вредности: путеви библијске рецепције. Београд: Православни богословски факултет Универзитета, Библијски институт, Фондација Конрад Аденауер, Канцеларија за Србију, 2020,“ *Богословље* 79, no. 2, 2020: 131 – 133.

„Здравко Јовановић, „Логос христологија“ св. Јустина Философа, Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2023“, *Богословље* 84, no. 1 (2025): 172 –174.

ИЗЈАВА

Ја, Михаило Драган Миленковић, ЈМБГ 2708997781058, бр. л. к. 009758424 издате од стране ПУ у Крушевцу, са пребивалиштем у Бруски пут 4/31, општина Крушевац, студент друге године докторских академских студија на Православном богословском факултету УБ, под пуном кривичном и материјалном одговорношћу изјављујем да предложену тему: „Личност праоца Јакова у *Омилијама на Књигу постања Светог Јована Златоустог*: богословско-егзегетска анализа” нисам пријавио на другој високошколској установи у земљи или иностранству.

Изјаву дајем ради пријаве теме докторске дисертације.

У Београд, 5. септембар 2025. године

Михаило Миленковић